

מדשן ביתך

גליון
מס' 590

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

האזינו
תשפ"ז

פרשת האזינו - הזי"ו ל"ך

בגמרא [ראש השנה ל"א] מובא שהלויים היו משוררים שירת האזינו מידי שבת בשעת ניסוך היין בהקרבת קרבן מוסף, והיו מחלקים שירה זו לששה פרקים, לשש שבתות, כל שבת פרק אחד, וסימן הפרקים שחילקו: הזי"ו ל"ך שהם ראשי תיבות האזינו זכור ירכיבו וירא לו כי, שהם ראשי תיבות של הפסוקים שלהלן, **האזינו** [האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי"ב - א'], **זכור** [זכר ימות עולם בניו שנות דר ודר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך"ב - ז'], **ירכיבו** [ירכבהו על במתי ארץ ויאלל תנובת שדי וינקחו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור-ל"ב - י"ג], **וירא** [וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו"ל"ב - י"ט], **לו** [לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם"ל"ב - כ"ט], **כי** [כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם"ל"ב - מ']. ואמר רבא כדרך שחלוקין בבית המקדש כך חלוקין בבית הכנסת, זו הפרשה היחידה שחז"ל קבעו לה את המקום להפסקות ותחילות הקריאה. וכך נוהגים גם בזמננו, שבעת הקרואים העולים לתורה מתחילים לקרא לפי סדר זה, הכהן קורא האזינו הלוי קורא זכר וכן הלאה.

וכתב ה"מגן אברהם" [סימן תכ"ח - סק"ז] "ומצאתי כתוב שאפילו יש חיובים לא יחלקו הפרשה יותר. לפי שחלוקה זו היא מדברי חז"ל על כן אין מוסיפין בתוך השירה הוספות".

ומצאנו במפרשים שנתנו רמזים על סימן זה, וכך כותב רבינו בחיי "הנה השירה הזאת נחמה גדולה והבטחה מבוארת בענין הגאולה ובאבדן עובדי גילולים ובנקמת ישראל מאויביהם ובכפרת ישראל מעוונותיהם. ואולי מפני זה בא סימן ההפסקות לחז"ל 'הזי"ו ל"ך' מתקנת עזרא הסופר הכהן הנביא, שראה ברוח הקודש שתהיה תקנתו בקריאת ספר תורה בציבור תקנה קיימת בכל דור ודור, לא תבטל בזמן מן הזמנים, ותיקן הסימן הזה בהפסקות הפרשה הזאת המקובלת אצלנו, לבאר שיחזור הזיו והזוהר והכבוד והתפארת לישראל כבראשונה, וישבו בנים לגבולם..."

המהרש"א פירש, מפני ששירת האזינו משה רבנו חיברה, ועל כן כאשר הלויים אמרו אותה בשבת הרגישו בה זיו, מפני שקבלנו אותה מפי משה שקרן עור פניו כדאיתא בתורה [שמות ל"ד - כ"ט] ותירגם התרגום קרן עור פניו - זיו.

האדמו"ר רבי יהושע מבעלזא, ביאר לפי מה שמובא בגמרא [סנהדרין ל"א]: ששלחו ליה בית הדין שבעיר טבריא למר עוקבא שהיה אב בית דין בבבל מכתב, וכתבו לו בראשית המכתב כך: "לדזיו ליה כבר בתיה שלם" - למי שלו מאיר פנים כבן בתיה, כלומר כמשה רבנו שבתיה בת פרעה גדלתו, או כפירוש נוסף, כמשה שהוא בן ביתו של הקב"ה, שלום. וכתב שם רש"י: מדוע נתנו לו את תואר זה, מפני שהיה מר עוקבא בעל תשובה, שפעם אחת

בעת ניסיון קשה כמעט שלא עמד ביצרו, אך לבסוף כבש את יצרו, ומאז והלאה כשהיה יוצא לשוק היה נר מן השמים דולק על ראשו. ועל שם האור שהיה זורח לו כתבו לו כן. ולכן כאשר פרשת האזינו קוראים תמיד בימים שכל ישראל שבים בתשובה, נתנו לנו חז"ל סימנא מילתא במילים 'הזי"ו ל"ך' שנתקבלה תשובתנו כמו שאמרו על מר עוקבא לדזיו ליה כבר בתיה שלם...

"האזינו השמים" (ל"ב - א')

הלכה, אדם בישראל שהיה חושש באוזניו, מהו שיהא מותר לרפואתו בשבת, כך שנו חכמים, כל שספק נפשות דוחה את השבת. [מד"ר י"א]. שואל ה"חתם סופר", מה הקשר בין הלכה זו לפרשת האזינו? ומתרץ בדרך רמז, הפוסקים דנים בשאלה אם מותר לומר וידוי בשבת, מצד אחד, יש לו מזה נחת, ולכן מותר, או אולי כיון שזה מצער, אסור. לכאורה הלכה זו בספק, האם מותר לתלמיד חכם לדרוש בשבת ולהטיף מוסר לקהל ולהטיח דברים קשים כגידים, כי הקהל מצטער על כך, אבל "שבת טובה" היא לפני יום כיפור, וכתוב בספרים, שבשבת זו צריך אדם לתקן את מה שקילקל בכל שבתות השנה, ואם לא עכשיו אימותי, ויש בזה משום פיקוח נפש, ולכן מותר אז לעורר את הקהל לתשובה. והנה, כתב ב"סדר עולם", משה רבנו מת בשבת [וכמו שכתב הרא"ש בריש פרק ערבי פסחים], ובאותו יום אמר לישראל כל דברי התוכחות, וזו כוונת המדרש, מי שחושש באוזניו, שאינו "שומע" ברצון דברי תוכחה, וכרגיל חל פרשת האזינו בשבת טובה שהרב דורש דברי מוסר, מהו שיהא מותר לרפואתו בשבת, והתשובה, כל ספק נפשות דוחה את השבת.

"האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי" "יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי" כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" (ל"ב - א' - ג')

ידוע כי הלשון דיבור בא לבטא שהמדבר בא להתבטאות בלשון קשה, ואמירה באה לבטא אמירה בלשון רכה. כמו כן ידוע, שמטר הוא לא תמיד ברכה בכל הצמחים, ישנם צמחים שמטר טוב להם, ויש צמחים שהמטר מזיק להם, וכן דשא, טוב לו גשמים חזקים, ואילו עשב, טוב לו גשמים חלשים. אומר רבי שלמה זלמן אולמן אב"ד ביסטריץ, כנגדם יש אנשים שדי להם במידת הרחמים, ויש אנשים שצריכים מידת הדין. וזה פירוש הפסוק, "האזינו השמים ואדברה", לשון קשה, "ותשמע הארץ אמרי פי", לשון רכה. ואל תתמה על זה, כי למה הדבר דומה? למטר וטל, כשם שיש צמחים שדי להם בטל ויש שצריכים מטר, כך הם הבריות, יש שדי להם אמירה רכה ויש שצריכים דיבור קשה, והכל הוא לטובתו של כל אחד כפי הדרוש לו. לכן, כשם שאדם צריך לברך על הטובה, כך מברך על הרעה, כי הכל הוא לטובתו, "כי שם ה' אקרא" - מידת הרחמים - "הבו גודל לאלוקינו", מידת הדין.

ה"חתם סופר" מסביר את ההבדל בין מטר לטל. דברי תוכחה הנאמרים בחריפות ובדברים בוטים, נקרא "מטר", שראשי התיבות שלו הם משאכם טרחכם ריבכם, אבל תוכחת דברים הנאמרים בנחת ובלשון רכה, נקרא "טל" ראשי תיבות טוב לכל, כי יש שני סוגי תוכחות, תוכחת זעם ותוכחת נחת. אם מטיפים מוסר לרבים, אפשר בדרך כלל להוכיח במקל חובלים, אבל אם מוכיחים ליחיד, טוב להוכיח במקל נועם. "כשעירים", בסערה וחריפות "עלי דשא", לרבים, "דשא" הוא שם הכולל כל מיני עשבים כמבואר ברש"י בתחילת בראשית, ו"כרביבים", להוכיח בנחת, "עלי עשב" ליחיד, כל מין עשב לעצמו קרוי עשב.

"יערף כמטר לקחי תול כטל אמרתי" (ל"ב - ב')

כותב הגר"א מוילנא ב"אבן שלמה" [מתורת הגר"א פ"א - אות יא] תורה משולה למים, וכמו שהגמ' אומרת בתענית [ו:] תורה מגדלת ומצמיחה, ומה היא מגדלת, את מה שזרעת, זרעת חיטים יצמחו חיטים, זרעת קוצים יצמחו קוצים, כמו שהגשם היורד מהשמים משקה עשבים שוטים ורעים, ומצמיח רק במקום שנחרש ונזרע קודם, ואילו במקום שלא נעבד, המטר מטריד ועושה ביצות. כך היא התורה, מי שאינו הגון מתפתחות וגדלות בו תכונות רעות מכח התורה שלמד, התורה יכולה לשנות אדם לטובה, אם הוא מוכן להשתנות, אבל אם האדם לא מוכן להשתנות ולא עובד על עצמו לתקן את מידותיו ולומד תורה ועי"ז מוסיף לו כח, עוצמה והשפעה, והוא מנצל זאת לדברים רעים, התורה לא תשנה אותו לטובה, להיפך, יש לה את הכח להורידו מטה מטה. כמבואר בגמרא [יומא ע"ב:] זכה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המוות.

רבי שמחה בונים מפשיסחא אומר, כשיורד גשם, ודאי שזה משפיע לטובה על הירקות והפירות, למרות שכרגע לא רואים שום שינוי, כך גם אדם שלומד תורה, אין ספק שגם אם לא רואים שינוי מיידי, התוצאות ייראו בעתיד.

"יערף כמטר לקחי תול כטל אמרתי" (ל"ב - ב')

בביאור הפסוק כותב האברבנאל, הלימוד שלי, התורה שלי, יהיה בשפע, כמטר, אבל תול כטל אמרתי, הלשון והדיבור יהיה קצר, לפי עצת חז"ל בפסחים [ג:] לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. ועוד רמז, דברי תורה נראים לפעמים מעטים ככמותם, אבל הם מרובים באיכותם, בתיבה אחת צפונים עמקי סודות היצירה, קדושת אלוקים ומוסר האדם. "יערף כמטר לקחי", התורה היא רבת האיכות כמטר, אע"פ ש"תול כטל אמרתי", שנראית לך מעט הכמות כטל.

"יערף כמטר לקחי תול כטל אמרתי" (ל"ב - ב')

"תול כטל" - שהכל שמחים בו, לפי שהמטר יש בו עצמים לבריות כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין. [רש"י].

שואל ה"כתב סופר", מדוע נמשלה התורה ל"מטר" אפילו שהוא לא טוב לכולם, ואח"כ הוסיפה והמשילה את התורה לטל, שנוח לכל הבריות, מדוע לא היה מספיק להמשילה לטל?

ומתוך, יש הבדל בין דרך ירידתו של המטר לדרך ירידתו של הטל: הגשם, על אף שיורד מלמעלה, את מימיו הוא שואב מאדים שעולים מהים, וכמו שכתוב "ואד יעלה מן הארץ" [בראשית ב' ו:], בעוד שהטל יורד מלמעלה בלבד. גם בתורה יש שתי בחינות, מצד אחד כתוב "יגעת ומצאת תאמין", ומאידך אומרת הגמרא במגילה [ו:] "לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא" [להעמיד את הדברים בידו שלא ישכחם, יתכן שיתייגע אדם ולא יצליח, כי לזה צריך סיוע מיוחד מן השמים, וזה לא ניתן לכל אחד], היינו, יש בחינה של השגה בתורה מתוך יגיעה עצמית, ויש בחינה שכולה סייעתא דשמיא. שתי בחינות אלו, נמשלו ל"מטר" ול"טל", כמו שהמטר עולה תחילה מהארץ ואח"כ יורד מלמעלה, כך ההשגה בתורה, אפילו שהעזרה מגיעה מלמעלה, בכל זאת היא תלויה בעבודתנו למטה, ואין אפשרות להשפיע מלמעלה כלום אם לא הכין את עצמו ועמל בתורה ללא ליאות, וזהו ה"יגעת ומצאת". אבל יש בחינה של "טל" שיורד רק מלמעלה, וזה הסייעתא דשמיא, לה זוכה מי שיגע בתורה, שהשערים נפתחים לו ומשפיעים שלא כפי יגיעתו, והכל סייעתא דשמיא.

כתוב במשלי [ט"ז - א'] "לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון", פי' האדם צריך להכין את עצמו להתבונן ולהעמיק, אבל "מענה לשון", איך ידבר ושלל יכשל בלשונו, זה רק מהקב"ה - "ומה' מענה לשון", ולאדם אין לו חלק בזה. וזה מה שאמר משה רבנו "יערף כמטר לקחי", התורה תרד כמטר, כלומר, על ידי יגיעה למטה יבוא העזרה מהקב"ה, אבל "תול כטל אמרתי", כמו הטל שבא מלמעלה, כך "אֶמְרָתִי" מענה לשון זה רק ע"י מתנת אלקים.

רבי מרדכי גימפל יפה אב"ד רוזינאי מתוך, הגשם והטל, הם שני חלקים בתורה, התורה שבכתב והתורה שבעל פה. התורה שבכתב כנגד הגשם, שכולה ניתן מהשמים, ואילו התורה שבעל פה, שנמסרה יחד עם פרטיה וכלליה וניתנה לישראל ללמוד ב"ג מידות, או בפלפולה של תורה, לחדש ולפסוק כהכרעת הרוב, הרי היא כטל העולה מן הארץ, וכמו שכתוב [שמות ט"ז - י"ד] "ותעל שכבת הטל". כמו כן, בתורה שבכתב אין רשות להרהר אחר דבריה, גם על החוקים שקשים לבני האדם לקיימם, לכן דומה היא למטר שרבים בני אדם המצטערים מירידתו, כמו הולכי דרכים. אבל התורה שבעל פה שהאדם מחדש, צריך שיהיה מקובל לדעת הרוב, וכן הגמ' אומרת בסנהדרין [יא] כל האומר דבר תורה ואינו נוח ואינו ערב לבני אדם, נוח לו שלא אמרם. לכן נמשלה התורה ל"טל", שנוח לכל הבריות וכולם נהנים ממנו. לכן כתוב בפסוק "האזינו השמים", כנגד התורה שבכתב, "ותשמע הארץ", כנגד תורה שבעל פה. על השמים נאמר "יערף כמטר לקחי", היינו תורה שלקח מהשמים, ואילו על הארץ נאמר "תול כטל אמרתי", מה שחדש באמירה רכה ומה שאומר מעצמו.

"יערף כמטר לקחי תול כטל אמרתי" (ל"ב - ב')

רבי שאול בראך שואל בספרו "גבעת שאול", מדוע הקדימה התורה מטר לטל, והרי הטל אינו נעצר לעולם, משא"כ הגשם לא בא בתדירות, כל הזמן? ומתוך, המטר לא נוח להרבה אנשים, וגם מכה בכח, משא"כ הטל. וכך הסדר גם בלימוד התורה, כשאדם מתחיל ללמוד, עדיין קשה לו מאוד

דרבנן "על שאנו מודים לך ברוך א-ל ההודאות", זהו גופא שאנו זוכים "להודות לך", מחייב אותנו לברך להודות לך.

"כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" (ל"ב - ג.)

חז"ל למדו מפסוק זה, שצריכים לברך ברכת התורה לפנייה - אמר רב יהודה, מניין לברכת התורה לפנייה מן התורה, שנאמר: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" [ברכות כ"א]. שואל הרבי מסוכוטשוב, מדוע לא מצינו בכל התורה שמושה רבנו בירך לפנייה אלא רק כאן בפרשת האזינו? ומתרץ, כתוב בחז"ל [זוהר רע"מ פנחס רל"ב, ועיי' נצ"ב בהעמ"ד לעיל ל' א'] שהשכינה דיברה מתוך גרונו של משה, א"כ בכל התורה משה רבנו היה פטור מברכת התורה, אבל שירת האזינו אמר משה מעצמו לפני מותו, והיה צריך לברך עליה.

"כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" (ל"ב - ג.)

בספר "תכלת מרדכי" לרבי שלום מרדכי הכהן שבדרון כתב: ידוע מה שכתוב בספרים שהשם אלקים מרמז על מידת הדין, ושם ה'-ו-י-ה מרמז על מידת הרחמים.

הגימטריה של "אלקים" עם מילוי האותיות בגימטריה שלוש מאות שזה בגימטריה רחמים.

אל"ף בגימטריה מאה ואחד עשרה, למ"ד בגימטריה שבעים וארבע, ה"י בגימטריה חמש עשרה, יו"ד בגימטריה עשרים, מ"ם בגימטריה שמונים סך הכל יחד שלוש מאות. דבר זה רמזו כאן בפסוק, "כי שם ה' אקרא", אני קורא רק את שם ה' "רחמים", ונראה בפשטות שיש גם שם "אלקים" מדת הרחמים, על זה ממשיכה התורה "הבו גודל לאלוקינו", תמלא את שם "אלקים", קרא אותו עם מילוי אותיותיו, ותגלה שגם שם זה הוא שם של רחמים.

כעין זה ההסבר בפסוק לקמן [ל"ט] "ראו עתה כי אני הוא ואין אלקים עמדי", כתוב בגמרא [פסחים נ'] בעולם הזה על הטובות מברכים "הטוב והמטיב", ועל הרעות מברכים "דיין האמת", אבל לעתיד לבוא, בעולם הבא, יברכו על הכל "הטוב והמטיב", כי אז נקבל את ההשגות האמיתיות שהכל לטובה, רק היום איננו יכולים להבין זאת. נמצא אם כן, שבעצם הכל טוב, אלא שלפי המושגים שלנו זה נראה רע, זהו שאומרת התורה "ראו עתה כי אני הוא", הכל זה אני "ואין אלקים עמדי", אין אצלי את מדת הדין, הכל רחמים, רק אתם לא מבינים זאת ולכן אני מרשה לכם לברך על הנראה רע "ברוך דיין האמת".

"הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" (ל"ב - ד.)

ראש ישיבת לומז'ה רבי יחיאל מיכל גורדון, בהספידו את ה"דבר אברהם", רבה של קובנא, שאל, מדוע בחר משה רבנו לפתוח את שירת האזינו, שעליה נאמר לעיל [ל"א - י"ט] שתהיה "לעד בבני ישראל", דווקא בפסוק זה שבו אנו מצדיקים עלינו את הדין, ואומרים אותו כ"צידוק הדין" בכל לוויה? ויתרין, בשירת האזינו נרמז כל מה שיקרה לעם ישראל עד ביאת המשיח, ומצינו בחז"ל שהקב"ה הראה למשה במראה הנבואה את כל העתיד להתרחש עם עם ישראל עד תחיית המתים [רש"י להלן ל"ד - ב' "עד היום האחרון"]. כיון שראה משה רבנו דור דור ופרנסיו דור דור ומנהיגיו, וראה בנבואה את

להבין ולהשכיל, ועד שמקבל טעם בלימוד יכול לעבור הרבה זמן, אבל אחרי שקיבל טעם בלימוד, הדברים נעשים מתוקים מדבש ונופת צופים ודומים לטל, וכן אומרת המשנה באבות [י' - ד'] כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו', התורה נקנית במיעוט תענוג, אבל העושה כן, לבסוף "אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא", והמקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וזהו הדמיון שבתחילה דומה למטר, ולבסוף לטל.

"יערף כמטר לקחי תול כטל אמרתי" (ל"ב - ב.)

הגמרא בתענית [י'] אומרת, אם ת"ח הגון הוא, תול עליו כטל, ואם לאו, יערפהו כמטר. שואל רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא", מדוע הקדימה התורה את המטר שהוא רמז לת"ח שאינו הגון, לטל שהוא רמז לת"ח ההגון? ומתרץ, התורה מלמדת אותנו, שכל זמן שהתלמיד שאינו הגון לפניך, אי אפשר ללמוד גם את מי שהגון, כיון שעלול הת"ח שאינו הגון להשפיע עליו. לכן, בהתחלה "יערף כמטר", יש להפנות עורף ולהרחיק את הת"ח שאינו הגון, ורק אז יהיה אפשר ללמוד את הת"ח ההגון, ותהיה תועלת בלימודו להתעלות להבין ולהשכיל.

"כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" (ל"ב - ג.)

בפסוק זה יש שבע תיבות, אומר החיד"א בספרו 'תורת החיד"א', רמז לשבעה ימים שקוראים בתורה. שני, חמישי, שבת, ר"ח, חולו של מועד, יו"ט ויום כיפור. ובפסוק זה יש עשרים וחמש אותיות, רמז למספר העולים לתורה, שלושה בימי חול ובשבת במנחה, ארבעה בר"ח ובחול המועד, חמשה ביו"ט, ששה ביום כיפור ושבעה בשבת, שהם ביחד עשרים וחמש. וזה פירוש הפסוק "כי שם ה' אקרא", רמז לקריאת התורה.

"כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" (ל"ב - ג.)

בספר "אור אלחנן" מסופר, רבי אלחנן וסרמן בא לבית הכנסת הגדול בברנוביץ כדי לשמוע את דרשת שבת שובה של הרב המקומי רבי דוד וייצ"ל. לפתע באו שלושים, והודיעו שהרב לא חש בטוב ולא יוכל לדרוש. מיד כולם ביקשו מר' אלחנן שידבר, בתחילה סירב, ולאחר הפצרות מרובות עלה לבימה וקישר את דבריו לפרשתנו. משה רבנו, שהתורה מעידה עליו שהיה עניו מכל אדם, איך הגיע לדבר בנוסח "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי", וכי הוא בשר ודם, בן תמותה, יקח לו עדים שיהיו חיים וקיימים לעולם. אלא, משה רבנו בנשימה אחת מיישב את דבריו כשאמר: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו", איני אומר לכם אפילו דבר אחד משלי, רק משל הקב"ה ובשביל כבודו יתברך, הריני רשאי לקחת עדים החיים וקיימים לעולם. גם אני בעצמי, המשיך ר' אלחנן בהתנצלות, אין לשאול: מי שמך מוכיח ומטיף ליהודי ברנוביץ, כי לא אומר לכם שום דבר משלי, אלא דברים המפורשים בתורה.

"כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" (ל"ב - ג.)

בספר "באר מים חיים" כתב: בעבור החסד שזכינו לקרוא בשם ה', ללמוד את תורתו (כל התורה שמוותיו של הקב"ה), "הבו גודל לאלוקינו", ניתן לשבח ולהודות להקב"ה. וכן פירש רבנו יונה, זה שאנו אומרים במודים

החורבן הנורא של עם ישראל וגאוני התורה בראשם שנהרגו ונשרפו בידי בני עוולה, פתח מיד בפסוק "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט", כדי לחזק את בני ישראל באמונתם.

"הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט א-ל אמונה ואין עוול" (ל"ב - ד)

הכל מצדיקים עליהם את דינו, וכך ראוי וישר להם. צדיק מפי הבריות. וישר הוא וראוי להצדיקו. [רש"י].

מדוע משה רבנו היה צריך לומר את פסוקי צידוק הדין? אומר הש"ך, משה רבנו הצדיק עליו את הדין, שלא יאמרו מה הועיל לו כל הטורח שטרח עם ישראל ועלה למרום והביא להם את התורה, וקבע בית מדרש והיה מלמד ביום ובלילה, וע"י תפילותיו ותחינותיו לא כילו את עם ישראל, ולעומתו פנחס, ע"י מעשה אחד שעשה, הקב"ה נתן לו חיים ושלום, ונעשה מלאך ולא מת, ומשה רבנו ימות? כדי שלא יתחלל שם שמים על ידו, הצדיק עליו את הדין בפני כל ישראל.

"הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט א-ל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא"

(ל"ב - ד)

כותב ה"חפץ חיים" (על התורה), יסוד ועיקר באמונת דרכי ה' להאמין "כי כל דרכיו משפט" ואף על פי שאינו מבינים את דרכי ה', הרי אנו כילד החושב שהוריו והרופא אכזריים הם, בגלל הייסורים שהם גורמים לו. פעם אחת שאל ה"חפץ חיים" לאחד ממקורביו מה נשמע אצלו? ענה האיש: לא היה מזיק אילו היה יותר טוב. מיד העיר לו ה"חפץ חיים", מגין לך שלא היה מזיק? הקב"ה הוא רחום וחנן ויודע איך להיטיב עם הבריות ומיטיב לדעת ממך מה טוב לך, ואם אינו מטיב איתך, סימן שכך צריך להיות - "צדיק וישר הוא".

ביאור נוסף ביאר ה"חפץ חיים", להבין ולהשיג משפטי ה', לדעת על מה ולמה הגיע לאדם צרה כלשהיא, נזק או עניות וכדו', לא יתכן אלא רק לידע את אשר עברה נשמתו בגלגול הקודם, ולשם איזו ענין ותיקון נתגלגל ובא לעולם הזה. זו כוונת הכתוב "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו", דווקא "יחדיו", כשיודעים מה נעשה עם אדם זה קודם יצירתו, איך וכמה השתדלה נשמתו לשוב לעולם הזה כדי שתיתן לה הזדמנות לתקן פגם או מעשה שעשתה, או אז יווכח לדעת כי המשפטים אמת וכל צער ונזק שבא עליו הם באמת חסד ורחמים, כיון שעל ידם יוכל לתקן את נשמתו ולזכות לחיי נצח. ורגיל היה לומר, כי אם קרה לאדם מקרה, אסור לו לומר שהוא "רע", רק שהוא "מר", כי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, אבל אפשר לומר שהוא מר, שהרי רפואה יכולה להיות לטובת האדם, בעוד שבאומרו שהדבר "רע", הוא נגד הכלל שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד. נוסף לכך, אוחז הוא במידת השקר, באומרו על דבר שנעשה לטובת האדם, שהוא לרעתו.

בספר "מעשי למלך" מובא בשם ה"חפץ חיים", היה אדם עשיר שהיה נוהג בעזות פנים, ופעם בעת ויכוח סטר לאחד האנשים. כשהגיע לעולם העליון, החלו לדון אותו עד שהגיעו למקרה הסמירה. אמרו לו, לא ניתן לדון במקרה הזה, עד שתבקש סליחה מן האדם, ולשם כך עליך לחזור לעולם בגלגול. התחנן העשיר, כי לא חפץ בגלגול. אמרו לו שלא ניתן לשנות את ההחלטה, כיון שמדובר בעבירות שבין אדם לחבירו. ביקש העשיר לרדת לעולם

התחתון כשהוא עני מרוד ואז לא יהיה עז פנים ולא אסמור לאדם. במחשבה שניה, אמר העשיר, אבקש לרדת לעולם בלי יד, כך אהיה בטוח שלא אכשל פעם שניה באותו עוון. התנגד השטן לבקשתו, ואמר, שאם ירד כך לעולם התחתון לא יהיו לו נסיונות, וממילא לא יהיה לו תיקון, אלא אדרבה, ירד עשיר ובריא, אבל העשיר לא הרפה, הוא נתלה בזכויותיו הרבות בהיותו בעל חסד גדול, וביקש להתעלם מהתנגדותו של השטן, ואכן החליטו בשמים להיענות לבקשתו, והורידוהו לעולם כשהוא גידם ועני מרוד. לאחר שנתגלגל לעולם ונולד מחדש, שכח את כל הדין ודברים שהיה לו בבית דין של מעלה, והיה מתמרמר רבות על מצבו העגום בעולם הזה. אמר ה"חפץ חיים", אילו היה יודע כמה התחנן בשמים שכך יהיה מצבו, היה שמח במומו ומודה להקב"ה על כך שהוא "א-ל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא", ואם אינו עושה כן, הרי זה משום שזכרנו בוגד בו והשגתו מוגבלת ואין הוא יודע חשבונות שמים.

"הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט א-ל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא"

(ל"ב - ד)

הקב"ה יצר בריאה מושלמת, שבה קיבל כל אחד מן הברואים את מלוא הנתונים שהוא זקוק להם לצורך השלמת תפקידו בעולם. אין כל עוול בעולם, ולכן אם פלוני לא קיבל נתונים מסוימים, הרי זה אות וסימן לו ולסובבים אותו שאין הוא זקוק להם לצורך תפקידו. ולעומת זאת, אם קיבל אלמוני נתונים כלשהם, מחובתו להשתמש בהם לצורך ענייני עבודת ה'.

בספר "יד יוסף" לר' יוסף מנדלקורן מספר שזכה לבקר בביתו של ה"חפץ חיים" במוצאי שבת. לאחר מעריב ניגשו אליו כולם לאחל לו שבוע טוב ולהתברך. בין הניגשים היה אדם שהגיע בלוויית בנו בן העשר, שאמר ל"חפץ חיים" שבן זה אין לו חשק ללמוד, וביקש שה"חפץ חיים" יברך אותו. שאל ה"חפץ חיים" את האב, "האם יש לו כלים טובים ללמוד?" "כן" השיב, "כל המלמדים שלמדו איתו אמרו שיש לו תפיסה, הבנה וזכרון נפלא". פנה ה"חפץ חיים" אל הילד ואמר לו, בני יקירי, דע לך שאם לא תרצה ללמוד בשקידה, תהיה ח"ו קושיא על הרבנו של עולם, וזה בוודאי לא תרצה, ומדוע? התורה אומרת "הצור תמים פעלו וכו' א-ל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא", לכל דבר בבריאה יש תכלית ואין שום עוול בכך, אדם שתפקידו להיות סנדלר, רואים בחוש שאין לו הבנה עמוקה, שכן מלכתחילה צריך היה להיות סנדלר, ולכן לא נתנו לו מהשמים כלים להיות רב. אבל אתה, שקיבלת כלים טובים, ואם לא תלמד, בסוף תהיה סנדלר ותעורר שאלה על הקב"ה מדוע נתן לך כלים כאלה? לכן תתחיל ללמוד להיות רב, ולא תהיה קושיא על הקב"ה.

"הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט א-ל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא"

(ל"ב - ד)

שואל רבי איצלה בלאזר, האם לומר שהקב"ה צדיק וישר נחשב לו לשבח? ומסביר, כאשר בית הדין של מטה דן רוצח למאסר עולם, וכולא אותו בבית הסוהר, הרי לא רק הוא סובל מן העונש, אלא כל משפחתו נאלצים לחיות בלי בעל ובלי אבא, אבל זה לא נלקח בחשבון במערכת השיקולים של

תש"ח, ועל בנו האחר שנפטר בפתע פתאום כשהוא בן ארבעים והשאיר אחריו את אלמנתו שנפטרה מצער ומיגון, כולו מכאובים וכולו מרורים, ובמר ליבו החל מטיח טענות כלפי מעלה. אין אדם נתפס על צערו, והרב שך שתק. כשיצאנו מביתו פניתי לסבי ואמרתי לו, הדברים שאומר אותו זקן מעיקים עלי... אמר לי בקצרה, זקן זה הוא עם הארץ, ומדבר כעם הארץ, זהו מצב היהודי הזה, ויותר מזה לא רצה לומר. התפלאתי, מה ענין עם ארצות באמונה. סיפרתי לאבי, רבי מאיר צבי ברגמן, ואמר לי: כשנפטר בנו של האדר"ת, בכתה אשתו תמרורים. אמר לה: "את בוכה כי מימך לא למדת גמרא". והסביר לה, כל מי שלומד גמרא, יודע שניתן להישאר בקושיא, לא לכל קושיא יש תירוץ לפי הבנת שכלנו המוגבל, ואם קטן שכלנו מהבנת דברי הראשונים כמלאכים, ודאי קטן הוא מהבנת דעת עליון "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט א-ל-אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא". בכך הובן, מדוע אותו זקן, "עם הארץ" הוא, כי מי שלומד והוגה בתורה, אין לו שום שאלות וטענות על הנהגת העולם הזה.

"הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא"
(ל"ב - ד')

אמרו חז"ל [בבא קמא נ.]: כל האומר הקב"ה ותרן ויותרו חייו שנאמר "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט". שואל ה"ים של שלמה": וכי זהו המקור היחיד לכך? הרי ישנה פרשה שלמה של תוכחה ובה צ"ח קללות העלולות לבוא אם לא ישמרו ישראל את מצוות ה', אם כן רואים שהקב"ה אינו מוותר על קיום המצוות, ומה מיוחד בפסוק זה?

אומר ה"ים של שלמה": אכן, האדם יודע שהעולם אינו הפקר, הקב"ה אינו ותרן, אבל סוף כל סוף מה עם מידת הרחמים של הקב"ה, הרי השי"ת הוא ארך אפים רב חסד? אם כך, יחשוב האדם לעצמו, אין לי מה לחשוש, כי בוודאי הקב"ה יחוס עלי. על כך אומרים לו: אכן הקב"ה הוא רחמן וסלחן, אבל "כל דרכיו משפט". מידת הרחמים היא דרכו, והוא רחום יכפר עוון, אבל גם המשפט הוא דרכו. למי הקב"ה נושא עוון? על מי הקב"ה מרחם? על מי שנוהג בעצמו במידת הרחמים. כל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מן השמים [שבת קנ"א:]. מידת הרחמים של השי"ת אף היא משפט. לכן רק מי שנוהג בעצמו במידת הרחמים, המשפט והדין מחייב לנהוג במידת הרחמים.

"הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט א-ל-אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא"
(ל"ב - ד')

אמרו חז"ל [בברכות יז.], כשאמר משה לפני הקב"ה [שמות ל"ג - י"ג] "הודיעני נא את דרךך", ביקש לדעת למה יש צדיק ורע לו, ויש רשע וטוב לו. אמר לו הקב"ה: צדיק ורע לו - צדיק בן רשע, רשע וטוב לו - רשע בן צדיק. ב"לקוט מעם לועז" מביא מדרש ישן, שבאותה שעה ראה משה מרחוק מעיין יוצא מההר, ובא אדם עיף ושתה מים מן המעיין, ושכח שם ארנק והלך. בא אדם שני ושתה, ולקח את הארנק והלך. בא שלישי לשתות ושכח לנחו, בא הראשון וביקש ממנו ארנקו, טען הלה איני יודע, וברוב כעסו עמד והרגו. היה משה מתמה, למה נהרג זה שהיה חף מפשע, והשני ניצול וגם זכה בארנק? א"ל הקב"ה, אתה אינך יודע מה שהיה, לכן אתה מתמה. דע, שאביו של הראשון גנב ארנק מאביו של השני, ובא בנו שמצא הארנק לירש

השופט כשהוא בא להכריע בדינו של אותו אדם, והרי יש כאן עוול, כי רק הוא לבדו עשה את הפשע, אך כל בני משפחתו סובלים מן העונש. אבל אצל הקב"ה זה לא כך, כשמגיע לאדם עונש מהשמיים, נשקלים כל הנסיבות וכל התוצאות שהיו ממקרה זה, ורק אם זה מגיע לכולם, הקב"ה מעניש את האדם. "הצור תמים פעלו", שכל גזירה שגוזר על האדם, היא שלימה ותמימה, "כי כל דרכיו משפט", שמחשב את השפעת העונש על אלה המצויים סביב האדם הנענש. נמצא שהקב"ה הוא א-ל-אמונה ואין עוול, שאם לא מגיע לסבול, הקב"ה ימנע מלהעניש את האדם עצמו, כדי שלא יגרם סבל לסובבים אותו. שבח זה, "צדיק וישר הוא", קיים אצל הקב"ה בלבד.

דוגמא להנהגה זו אנו מוצאים בגמ' שבת [ל"ב:], "בעוון נדרים מתה אשתו של אדם", ולכאורה איך נגזרת מיתה לאשה עבור חטא הבעל, וכי זה נקרא משפט אמת? אלא, אשה זו היתה חייבת מיתה בגלל חטאיה שלה, אבל כל עוד לא נמצא הבעל חייב, לא נפסק דינה למיתה, כי הרי מיתתה עונש גם עבורו ולא רק עבורה, ולא יתכן שיבוא לו צער שאינו חייב בו, וזהו שאומרת התורה "כי כל דרכיו משפט". וזה פירוש הפסוק בתהילים [י"ט - י'] "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו".

רבי חיים שמואלביץ מביא לזה ראיה מהפסוק [ויאל ב' - ג'] "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלקיכם", כתב רש"י, "וקרעו לבבכם" ואל תצטרכו לקרוע בגדיכם מחמת אבל, שאם תחזרו בתשובה, לא תצטרכו להתאבל על אחד הקרובים. נמצא איפוא, שמיתת אחד הקרובים מעידה על מצבו הרוחני הפגום של ישראל.

ולפי זה יש לומר שזה מקור ושורש הטעם לדין, שיש לצום ביום שבו מת אביו, כיון שאם היה האדם זכאי באותו זמן, אביו לא היה מת!

בספר **"עולמו של אבא"** מסופר על חסיד שבא לאדמו"ר מקוצק, ובכה לפניו שבתו הצעירה נפטרה והוא לא מבין את דרכי ה'. הרבי מקוצק לא ענה לו, אלא התחיל לדבר איתו בלימוד. הרבי שואל והחסיד עונה, ובמשך שעה שלימה התפלפלו ביניהם. בסוף אמר לו הרבי, מדוע אתה מתעקש למצוא תירוץ לכל קושיא שאני מקשה, אולי הקושיא שלי טובה כל כך שאין לה תירוץ? ענה לו החסיד, אם התוספות אומרים זאת, לא יתכן שתהיה עליהם קושיא בלי תירוץ והסבר. אמר לו הרבי: על התוספות לא יכולה להיות קושיא, ואילו על הקב"ה יכולה להיות קושיא? לכן בראש השנה אנו מאחלים אחד לשני "שנה טובה ומתוקה", כי "שנה טובה" תהיה בכל מקרה, שהרי "אין עוול" וכל מה שעושה הקב"ה, לטובה עושה, אלא כל זמן שאיננו מבינים ואיננו יודעים לפרש מה שקורה לנו, עבורנו אין זה "מתוק", לכן מלבד הברכה "לשנה טובה", מוסיפים שהיא תהיה גם מתוקה, שנשכיל להבין את היותה "טובה" ועל ידי כך יומתקו כל מאורעות חיינו.

בספר **"ילקוט שמואל"** מביא בשם ר' נחום ברגמן, נכדו של הרב שך, פעם אחת התלויתי לסבי לבקר יהודי קשיש שהכירו. כשישבנו בביתו, התחיל להתאונן על מצבו, על מה שעבר עליו בשואה, על בנו שנהרג במלחמת

ירושת אביו, וזה השלישי שנהרג, הרג אביו של הראשון ובא הבן גואל הדם, וגאל את דם אביו. אז נתקרה דעתו של משה, וזהו שאמר לו "והנתי את אשר אחון" - אף על פי שאינו חגון. ועל זה אמר דוד [תהלים צ"ב - ו'] "איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת".

כותב הרב שך בהקדמה לספרו "אבי עזרי", ובאמת כל אלו הדברים, מה שיש צדיק ורע לו, הוא רק למראה העין, והרע של הצדיק הוא רק "רע מדומה", והטוב של הרשע הוא רק טוב מדומה. אבל למי שמתבונן ורואה בעין שכלו, ה"רע" הוא הטוב האמיתי, וה"טוב" הוא ה"רע", והרי מפורש בתורה בפרשת "והיה אם שמוע תשמעו", וההיפך "אם לא תשמעו", ובכמה פרשיות בתורה נשנו אלו הדברים, ובסוף מאליה באה הרעה על עושה הרע, והטוב בא על עושה הטוב, וכמו שכתוב [איכה ג' - ל"ח] "מפי עליון לא תצא הרעות והטובות".

ה"אבן עזרא" נשאל, מפני מה "צדיק ורע לו רשע וטוב לו", והשיב במעשה שהיה, שני אנשים היו הולכים בדרך וישבו לאכול, והיה לאחד מהם ג' חלות לחם, ולחבירו לא היה רק שתי חלות. בא אליהם עובר אורח, ואמר להם, אחי, רעב אני ואין לי לחם לאכול, אולי תתנו לי מפתכם ואשלם לכם. נתרצו לו, ושתפו אותו בסעודתם, ואכלו השלושה את חמשת החלות, והוא נתן להם חמשה זהובים, ונתעוררה השאלה איך יחלקו ביניהם את חמשת הזהובים. בעל השלוש חלות טען שיתנו לו ג' זהובים, שהרי היו לו שלוש חלות, ובעל שתי החלות טען שיחלקו את הכסף לחצאין, שהרי האורח אכל משניהם בשווה, ולא הקפיד לאכול משלו יותר, ובהתעצמותם החליטו להביא את הדבר בפני רב העיר. הרב פסק להם, בעל השלוש חלות יקח ארבעה זהובים, ובעל שתי החלות יקח זהוב אחד. כששמעו העומדים את פסק הדין, אמרו ל"אבן עזרא", הנה הרב פסק לזה יותר ממה שתבע, שהרי בעל השלוש חלות ביקש רק שלושה זהובים, והוא פסק לו ארבעה זהובים, אין זאת כי משפט מסולף הוא. כששמע זאת ה"אבן עזרא", אמר להם: אם אין אתם יכולים לרדת לסוף דעתו של שופט בשר ודם, איך אתם רוצים להבין משפטי הקב"ה? בואו ואסביר לכם את הטעם של הפסק דין: כל אחד מהשלושה אכל שליש לחם, כולם אכלו בחבורה באופן שווה, ואם נחלק כל לחם לשלושה שלישים, נקבל חמש עשרה שלישים וכל אחד אכל חמשה שלישים. א"כ, אותו שיש לו שתי חלות אכל חמשה שלישים, ולא נשאר לחבירו רק שליש אחד, ומגיע לו זהוב אחד, ואילו בעל השלוש חלות היה לחמו תשעה שלישים, הורידו מזה חמשה שלישים שהוא אכל, א"כ האורח אכל מפתו ארבע שלישים, ומגיע לו ארבע זהובים. וזהו שכתב דוד המלך בתהילים [י"ט - י'] "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו", הן מה שרואים צדיק ורע לו, והן זה שרשע וטוב לו, צודקים הם.

"כי כל דרכיו משפט א-ל אמונה ואין עוול" (ל"ב - ד)

להאמין בקב"ה שברא שמים וארץ, לא צריכים חכמה יתירה, כי זהו דבר שהשכל מחייבו. אבל אומר רבי יעקב ניימן בספרו "דרכי מוסר", המבחין הגדול של האמונה הוא דווקא בשעה שרואים דברים תמוהים לכאורה, בזמן שהקושיות והספיקות וטורדות את הנפש, אם אז מבטל

האדם באחת את כל ההרהורים, ומאמין באמונה פשוטה ותמימה בבורא עולם, הרי הגיע אל מדרגת האמונה הנדרשת, שכן הדרישה האמיתית מן האדם היא להאמין שאין עוול, בזמן שלמראית עין כן מתגלה עוול נוראי, בלתי מובן. דוגמא לכך ראינו בדורנו, כאשר נהרגו ונשחטו ששה מיליוני יהודים, אנשים נשים וטף, ומשפחות ועיירות שלימות נעקרו מן העולם. גם על שואה נוראה זו יש לנו להאמין כי "אין עוול", ו"כל מה דעביד רחמנא לטב עביד". וכך גם אמר ה"חזון איש", אם רואים חייט שקורע בד יקר וטוב, נדמה לכאורה שמקלקל את הסחורה, אבל פשוט לנו שהוא עתיד לתפור מזה בגד טוב יותר. מאידך, אדם שאין בכוחו להשיג הבנת סוגיה בגמרא, וכשרונו אינו עומד לו אלא להבנת משניות בלבד, ודאי לא ינסה בעצמו סוגיה חמורה ועמוקה בגמ', כך אין זה בכוחו של אדם בשר ודם להשיג ולהבין את דרכי ה' הנשגבים מבינתו, עלינו רק להאמין "כי כל דרכיו משפט א-ל אמונה ואין עוול".

"שחת לו" (ל"ב - ה)

כתב הרוקח, מ"האזינו" עד "שחת לו" יש ארבעים תיבות, כנגד ארבעים יום שחטאו מאז ששמעו במעמד הר סיני "אנכי ה' אלקיך" עד שחטאו בעגל בו נאמר "כי שחת עמך".

"שחת לו לא בניו מומם" (ל"ב - ה)

"שחת", אם אדם חוטא בנעוריו, ובקנותו עושה תשובה, "לו לא", לו עצמו אין בזה כלום, כי תשובתו מתקבלת, אבל "בניו מומם", בניו שראו את התנהגותו בצעירותו ולמדו ממעשיו, הם נשארו מקולקלים, ויוצא מהם דור עקש ופתלתל, את החטא הזה אין לתקן. ולכן מזהירה התורה "זכור ימות עולם", זכור לעבוד את ה' כל הימים, "בינו שנות דור ודור", תבינו שבמעשים מקולקלים מסכנים את הדורות הבאים.

ה"כלי יקר" מסביר, "שחת לו", מה שהחוטא משחית את עצמו על ידי חטאיו, "לא", אין זה עדיין העוולה הגדולה ביותר, אבל "בניו", מה שעל ידי חטאיו הוא משחית ופוגם את בניו, "מומם", זה המום הרע והגדול ביותר. מי מזה נולד בסופו של דבר? "דור עקש ופתלתול".

רבי שמחה הכהן רפפורט, אב"ד לובלין, פירש את הפסוק כך: הגמ' בברכות [ו']. אומרת, שאל משה את הקב"ה, ריבונו של עולם, מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו? אמר לו: משה, צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו צדיק בן רשע, רשע וטוב לו רשע בן רשע, צדיק, רשע ורע לו רשע בן רשע. לפי זה מובן הפסוק "שחת לו לא", כלומר: גם אם אדם שיחת מעשיו, עדיין יכול להיות שלא תהיה לו רעה בעולם הזה, וזאת כאשר הוא רשע בן צדיק, ואז טוב לו בגלל אביו, אבל "בניו מומם", דהיינו, לבניו של אדם זה, ממה נפשך יהיה רע, כי אם יהיו רשעים, הרי יהיו רשע בן רשע, וגם אם יהיו צדיקים, עדיין יהיה להם רע, כי יהיו "צדיק בן רשע" ולא "צדיק בן צדיק".

בספר "פרדס יוסף" כותב, אף הגרוע שבישראל, רוצה שבניו יהיו טובים וישרים, וזה "שחת לו", מה שהוא נשחת בעבירות, "לא" - זה לא כלום

בעיניו, אבל "בניו מומם", מה שבניו אינם הולכים בדרך הישר זה מום אצלו, ורוצה שיהיו ישרים ונאמנים.

"שחת לו לא בניו מומם דור עקש" (ל"ב - ה)

אדם מוצא ילד ברחוב ומביאו לביתו, הילד קורא לו "אבא", והוא קורא לילד "בני". יום אחד החליט הילד למרוד, ועזב את הבית, ומאז כבר אינם אב ובן. אך כשמדובר באבא ביולוגי, אומר ה"חתם סופר", גם כשהבן מורד באביו, הוא עדיין הבן ואביו נשאר אבא. אומר הקב"ה לבני ישראל: "שחת לו", כשאתם משחיתים לפני ה', "בניו מומם", המום הוא שלכם, "ה' לה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך".

"שחת לו לא בניו מומם דור עקש" (ל"ב - ה)

דוד המלך אומר בתהילים [ק' - ג]: "כי ה' הוא האלקים הוא עשנו ולא [ולו קרי] אנחנו עמו וצאן מרעיתו", מסביר ה"ילקוט גרשוני", שההשחחה שעליה מדבר הפסוק היא שהפכו את ה-"לו" וקראו אותו - "לא", והטעות שלהם היתה שאם אנו בנים של ה' ובכל זאת עושים עבירות נגד רצונו, עדיין הכל בסדר, כי אבא לא יכה את בנו ואנו נסתדר איתו. אבל האמת היא שאדרבה, משום שאנו בניו, העונש יהיה גדול יותר, כמו שכתוב "בניו מומם", שזה שאנו הבנים של ה', זה מום עבורנו, כביכול, כי כך יש כעס גדול יותר עלינו, ועל זה נאמר "דור עקש ופתלתל", שבמקום לקרוא את הפסוק ולו אנחנו שאנו שייכים להקב"ה, קראו ולא אנחנו עמו, וזה שאנו בנים שלו וצריכים להבין שאדרבה, מוטל עלינו להתנהג טוב יותר, הופכים את היוצרות ותופסים שמותר לעשות מה שרוצים - לא לו, ועל זה נאמר "דור תהפוכות המה", שכל דבר הם הופכים".

"דור עקש ופתלתל" (ל"ב - ה)

ה"עקש" זהו ההולך בדרך עקומה, אומר ה"בית הלוי", אך אם לפחות הוא היה עקבי באותה עקמומית, עוד ניתן היה ללמד עליו זכות, אבל "פתלתל" הכוונה שמתעקם לשני צדין, פעם עקום הוא לצד זה ופעם לצד זה, ועל זה אין כל צידוק, כי הצד השווה ששניהם עקומים ושניהם פונים תמיד על צד העבירה. ובגרסה אחרת - "דור עקש" לעצמו, עדיין זה לא חסרון, העקשנות דבר טוב הוא לישראל, אבל זו הצרה: "ופתלתל" שהעקשנות מנוצלת לדרכים עקומות ולמעשים רעים.

האדמו"ר רבי מניס מפשיסחא בצעירותו היה סוחר, ולרגל מסחרו ביקר פעם בברלין. פעם היה באכסניה בליל שבת בחברת סוחרים, כשהסוחרים הסבו על יד השולחן ונהנו מסעודת שבת, הזמין סוחר אחד בשביל החבורה כמה בקבוקים יין משובח. שלח בעל האכסניה את שני משרתיו, אחד יהודי ואחד גוי שיביאו מהמרתף יין מן המובחר. לתמהונו, ראה הרבי, שהמשרתים חזרו מהמרתף, המשרת היהודי מחזיק את הנר דולק, והגוי נושא בידיו את היין. עכשיו, אמר הרבי, הובן לי הפסוק היטב, "דור עקש ופתלתל", לו היה הגוי אוהז בנר והיהודי ביין, ניחא, אבל כשזה קורה הפוך, הרי זה כבר "עקש ופתלתל".

"ה' לה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם" (ל"ב - ו)

מתרגם אונקלוס, "עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו". שואל הרבי מקוצק, לפי התרגום, פירושה של המילה "נבל" הוא "דקבילו אוריתא", ולכאורה, וכי זה שקיבל את התורה נקרא נבל? והרי אדרבה, מי שלא קיבל את התורה הוא הוא הנבל? ומתריץ, כשאברהם אבינו הגיע להר המוריה לעקוד את יצחק, כתוב "ויבן שם אברהם את המזבח ויערוך את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים", בכל הפעולות המתוארות, לא מצוין שעשה אותן אברהם בידיים, כי הרי זה ברור, אבל "וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת" מציינת התורה כי עשה זאת בידיו, ומדוע? האבות הקדושים לא קיבלו את התורה, ואע"פ כן הגמ' ביומא [כ"ה] אומרת ששמרו על כל התורה כולה, איך ידעו? האברים היו כל כך מקודשים, עד שהיו האיברים רצים מאליהם לדבר מצוה. לפי זה, מסבירים את דברי הגמ' בשבת [קכ"ז]: כי גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה, לומדים זאת מאברהם אבינו, אבל מהיכן הוא עצמו ידע זאת? הוא הרגיש שהאברים שלו רצים מאליהם לקראת האורחים. בעקידה, כל הפעולות היו האיברים רצים מאליהם, אבל לאחר ששם אברהם את יצחק על המזבח, הרגיש שהידיים לא נמשכות מאליהן לקראת העקידה, וזאת מכיון שלא היה כאן דבר מצוה, לא היתה מצוה לשחוט את יצחק, ולכן "וישלח אברהם את ידו", היה עליו להפעיל את היד, ואז בא אליו מלאך ה' ואומר לו "אל תשלח ידך אל הנער", אתה רואה שאתה צריך לשלוח את היד, מכאן עליך להבין שאין זו מצוה.

אומר הגר"א מוילנא, האבות הקדושים קיימו את כל התורה כולה בלי לקבל את התורה, כי הם קידשו את עצמם, ומדוע אנחנו היינו צריכים לקבל את התורה? כי אנחנו "עם נבל", אנחנו לא קידשנו את עצמנו ואיננו מבדילים בין מצוה לעבירה, ולכן צריכים לקבל את התורה כדי שנדע מהי מצוה ומהי עבירה

"עם נבל ולא חכם" (ל"ב - ו)

נאמר בפסוקי התוכחה על ישראל 'עם נבל ולא חכם', ולכאורה התואר 'נבל' חמור יותר ממי שהוא רק 'לא חכם', ואם כן אחרי שנאמר על אדם שהוא 'נבל' אין כל תוספת בכך שאומרים עליו שהוא 'לא חכם', ומדוע כתבה זאת התורה בסדר זה. מבאר ה"חפץ חיים" בספרו "שם עולם" (חלק ב' - פרק ג) ע"פ מה שאמרו חז"ל 'הלוואי אותי עזבו ותורתי שמרו', שהמאור שבה מחזירים למוטב, ואף כאן, אמנם 'נבל' הוא חמור יותר מ'לא חכם', אך גם לנבל יש תקוה אם יעסוק בתורה, אך כיון שישראל הם עם 'לא חכם', כלומר אינם חכמים בחכמת התורה, שאינם עוסקים בה, לכן אין להם תקוה, אבל אם היו עוסקים בתורה, אפילו שהם מכונים כ'נבלים', עדיין יש להם תקוה לחזור למוטב.

רואים מכאן שאין דרך אמצעית בעבודת ה', ואין פשרות בזה, כי מי שלא בגדר "חכם", הרי הוא "נבל" חלילה, כיון שלולא לימוד התורה שעל ידו האדם מתחכם, עלול האדם להתדרדר מטה מטה, עד שיהיה בגדר נבל חלילה.

בספר "אבותינו סיפרו לנו" הביא את דברי הבן איש חי. שלמה המלך ע"ה אומר "ומקום הצדק שם הרשע" [קהלת ג' - ט"ז], פירש מורינו רבי יוסף חיים מבגדד, שיש לך אדם חוטא שמוטב לו שלא יפתח פיו להתנצל ולהצטדק, כי בכל מילה יעמיק את אשמתו ואת עונשו. "ומקום הצדק" ההצטדקות, "שמה הרשע" והפשע... והסמך לך סיפור מעשה מספר שעשועים. מעשה בעברין אלים שבא לפני הרב ואמר, רבי, תן לי תיקון תשובה על חטא אחד שעשיתי. שאלו הרב, ומהו חטא זה? אמר, שלא נטלתי ידי למים אחרונים לפני ברכת המזון. תמה הרב, מה מנע ממך ליטול ידיים למים אחרונים? ענה, חשבתי לנפשי הרי אינני מברך ברכת המזון, מים אחרונים למה לי? נחרד הרב, חטא חמור זה מן הראשון. בני, מה גרם לך שלא לברך ברכת המזון ולבטל מצות עשה מן התורה? ענה, בדין היה שלא אברך אחר האוכל, שהרי לא נטלתי ידי לפני ולא ברכת לפני האכילה. נרעש הרב, א"כ חטאתך משולשת, שאכלת בלי נטילת ידיים, ואמרו חז"ל [סוטה ד:] המזלזל בנטילת ידיים נעקר מן העולם, ואכלת בלא ברכה, ואמרו: כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים [ברכות ל"ה]. והרי חטאים אלו כבדים עשרת מונים מחטא זה שעליו באת לבקש תשובה, שלא נטלת ידיים למים אחרונים. התנצל האיש, רבי, אל ידוני לכף חובה, הכיצד יכול הייתי ליטול ידיים ולברך ברכה ראשונה אם היה זה כריך של בשר חזיר?!

רעד קולו של הרב בקוראו: 'צא מעלי רשע, אל תוסף ראות פני. פך ענה בד שאכלת בשר פיגולים'. פרש הלה ידיו והרים קולו, 'וכי מה יכול הייתי לעשות? אנוס הייתי באמת, לא רציתי להתגעל בבשר החזיר, אך איזו ברירה היתה לי? הדבר היה ביום הכיפורים והייתי רעב כי קשתה עלי התענית, ובבתי ישראל לא היו נותנים לי מאכל וחנויות ישראל נעולות על מסגר, מה יכולתי לעשות? הלכתי לחנותו של נכרי וקניתי כריך של בשר חזיר'. גער בו הרב: 'צא, צא מביתי. בחטא קל פתחת, ובכל התנצלות שהתנצלת הרבית עליך אשמה והסתבכת יותר ויותר ברשעה'. והרי זה כעין שאמרו בגמרא, אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה? ועונה, נאה הייתי וטרוד ביצרי [יופא ל"ה], הן טובה שתיקתו מדיבורו, מה ידבר ומה יצטדק? ובכל הצטדקות מעמיק לעצמו שוחה, חופר לעצמו בור שחת.

"ה' לה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם" (ל"ב - ו')

רבי זליג ראובן בענגיס מסביר פסוק זה לפי מה שביאר הגר"א מוילנא את ההבדל בין "דין" לבין "חשבון", "דין" הוא על העבירה שעבר, ו"חשבון" על מה שיכל לקיים מצוה בזמן ההוא ולא קיים. וזה פירוש הפסוק, "עם נבל" במה שחוטאים נגדו, "ולא חכם", שלא החכימו להרוויח תורה ומצוות באותו זמן. ולכן ממשיכה התורה "הלא הוא אביך קנך", כלומר, הלא הוא אביך ועליך לקיים מצוותיו כמעשה בן לאביו, והוא גם "קנך", הינו אדון לך, ואתה כעבדו צריך לפחד מלעבור על פקודותיו וציוויו.

"ה' לה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם" (ל"ב - ו')

הגמ' בבבא בתרא [כ"ד.] אומרת, כל עוף שמדדה ורואה את הקן, חוזר לקינו, ואם לא רואה, לא מדדה. בספר ה"חפץ חיים" על התורה [פרשת האזינו] מפרש לפי זה את הפסוק "הלא הוא אביך קנך", וכתב רש"י "קנך" הוא מלשון קן ציפור, ומבואר כאן בגמרא, שציפור מדדה מקינו רק אם הוא יכול לחזור אליו, אבל אם הוא אינו יכול לחזור, אינו מדדה. וזה פירוש הפסוק, "הלא הוא אביך קנך", כלומר, הוא הקן שלך, ואל לנו להתרחק ממנו יותר מכפי ראות עינינו, כדי שנוכל לעולם לשוב אליו.

מסופר על רבי חיים ברלין, שבפסח, כאשר קראו מגילת שיר השירים. כשהגיעו לפסוק [א' - ו'] "הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים", היה בוכה, וכך הוא סיפר: כשהיה רבה של מוסקבה, בא אליו יהודי ובקש ממנו שיבוא למול את בנו בחשאי. והסביר גם מדוע, הוא אינו מתנהג כיהודי, וגם אינו רוצה שידעו שהוא יהודי. שאל אותו ר' חיים ברלין, אם אתה מתבייש ביהדותך, לשם מה אתה עושה לבנך ברית מילה? ענה לו, אינני רוצה לסגור את הדרך בעד בני. אמר ר' חיים ברלין אלו הם דברי הגמ' בבבא בתרא [כ"ד.] לגבי גזל הנמצא בדרך, שההלכה היא שכל זמן שלא התרחק מהקן עד שהוא יכול לראות את קינו, הרי הוא שייך לאותו קן. וזה הפירוש "עיניך יונים", שיהודי הוא כמו יונה, שגם אם הוא מתרחק מקינו, משרשו, ומיהדותו, בכל זאת הוא אינו מתרחק לגמרי מצור מחצבתו עד שאינו יכול לראות את קינו, וגם כשהוא מתרחק, הוא נזהר לא להתרחק אלא כשיעור שיוכל לראות את קינו ושרשו, כדי שבבוא הזמן יוכל לחזור לכור מחצבתו.

"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (ל"ב - ו')

כותב רבי אלהן וסרמן, פשוטו של מקרא מתייחס אל כל הדורות ועל כל המעשים הנעשים בעולם, מאחר שבכל הארץ משפטיו, ומשפטי ה' ודאי נעשים על פי התורה, לכן, כשם שצריך להבין דברי תורה ולהעמיק בהם, כך צריך להתבונן בכל המקרים הקורים בעולם, ולמצוא את יסודותם על פי משפטי התורה. אבל אל יסמוך על ביתו, אלא "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך", צריך לדעת כי הציר עליו מסתובבת הנהגת ה' בבריאה, הוא כלל ישראל - "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים

"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (ז"ב - ז')

שואל רבי זליג ראובן בנגיס, איך אומרים אנו בסליחות "אשמנו מכל עם בושנו מכל דור", האשמה כל כך חמורה, וכי אנו הגרועים שבאומות, בזמן שאנו ודאי טובים מהם בהרבה? ומת'רץ, הכוונה היא לגבי ירידת הדורות, שאצל אומות העולם כל דור עולה בהשכלתו על הדור הקודם, ואילו אצלנו ממש להיפך, הירידה הרוחנית שבדורנו אינה מתקרבת כלל למעלה התורה ומעשים טובים של אבותינו. זהו שאנו אומרים "אשמנו מכל עם" במה ש"בושנו מכל דור", כלומר, במה שאנו הולכים ויורדים ולא עולים. זהו הפירוש בפסוק כאן "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור", כי באומות העולם הדורות הולכים ומטיבים, ואילו אצלנו כל דור משתנה לרעה ולא לטובה, לכן "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך".

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (ז"ב - ז')

דייק הגאון רבי יצחק דוב קאפלמאן זצ"ל ראש ישיבת לוצערן בספרו "שיח יצחק", למה שינה הכתוב ואמר אצל האב לשון 'ויגדך', שהוא דיבור קשה כגידים, כדפירש רש"י שמות י"ט, ג' [ותגיד לבני ישראל], ואצל זקניך לא אמר אלא רק "ויאמרו", שהיא אמירה רכה? וביאר, על האב מוטל לחנך את בנו על פי דרכו, ולעת מצוא צריך לדבר עמו דברים קשים, כדי להדריכו על דרך הטוב והישר, אולם לא כן הזקנים שאין מצוות חינוך עליהם, ידברו אליו דיבורים המושכים את הלב להשפיע עליו תורה ויראה. וענין זה הוא מיסודי הדת, להמשיך תמיד את מסורת התורה מאב לבנו, דור הולך ודור בא, ואם לא נשאל את זקנינו - איך נדע את המעשה אשר נעשה.

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (ז"ב - ז')

בספר "עולמו של אבא" מסופר, פעם מצא רבי יהושע בוקסבוים מגאלאנצא בחור בישיבה שמעיין בספר "מורה נבוכים", אמר לו, דע לך כי ספר זה אינו מיועד לך. בתקופת השמד בספרד, היהודים הפשוטים והתמימים, אלו ששמרו על התורה, על יסוד מורשת אבות בלי חקירות ודרישות, מסרו את נפשם על קידוש ה'. לעומת זאת, החכמים המחוכמים, אלה שעסקו בחקר האמונה, לא עמדו בניסיון הקשה והיו מהם שהמירו את דתם ר"ל. והוסיף, שהאדמו"ר מקוצק היה אומר, כי אדם שמילא את כרסו בש"ס ובפוסקים, אזי בשבילו ה"מורה נבוכים" הוא "מורה", אבל בחור צעיר שלא מילא כרסו בש"ס ובפוסקים, אזי בשבילו ה"מורה נבוכים" הוא "נבוכים". שאל אותו התלמיד, ואיך זה שהרמב"ם שהתעסק בפילוסופיה נשאר שלם בתכלית השלימות? ענה לו הרב, אדם זקן, עיניו חלשות וכהות, וכדי שיוכל לקרוא הוא מרכיב לעיניו משקפיים שעדשותיהם מגדילות את האותיות הקטנות. אך אם אדם צעיר ירכיב משקפיים כאלה, האם על ידי כך הוא ישפר את ראייתו? הלא אדרבה, ראייתו תהיה מטושטשת יותר... "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך", ראייתם של הזקנים שונה מזו של הצעירים, ומשקפיים שטובים לזקנים, אינם טובים לצעירים.

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (ז"ב - ז')

שואל רבי מנדל קרענגל מקראקא זצ"ל, תלמידו של רבי שמעון סופר זצ"ל, בספרו "דבש וחלב", מהו שהשמיט הכתוב את ו' החיבור מתיבת 'זקניך'. שהרי יש כאן שני דיבורים: שאל אביך, וזקניך.

למספר בני ישראל", כל היצורים בעולם נבראו לעשות רצון קונם, והעיקר הוא המין האנושי, ומהם העיקר עם ישראל, ואפילו שהם המעט מכל העמים, אבל כך טבע ה' בבריאה, שהפסולת מרובה מהאוכל, הגויים מרובים מיישראל, ובתוך הישראל, הלויים השבט הנבחר הם המעט. נמצא, שתכלית הבריאה הם כלל ישראל, וכל מה שמתרחש בעולם הוא למען ישראל אפילו שדעתנו קצרה מלהבין זאת.

"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (ז"ב - ז')

יש לדקדק למה זכור ימות עולם אמר בלשון יחיד, ואילו בינו שנות דור ודור הוא בלשון רבים. וכן שאל אביך ויגדך הוא בלשון יחיד, זקניך ויאמרו לך הוא בלשון רבים. מבאר רבי יונתן דייויד, ע"פ הגמ' בחגיגה יא: דאין דורשין במעשה בראשית בשניים רק ליחיד, וא"כ זכור ימות עולם הוא מעשה בראשית ונכתב ביחיד, וע"ז נאמר שאל אביך ויגדך ביחיד, ואילו שנות דור ודור זה על המשך הדורות, וזה מותר לדרוש ברבים לכן כתב ויאמרו לך.

"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור" (ז"ב - ז')

"זכור ימות עולם", מבאר רבי אברהם דובער כהנא בעל ה"דבר אברהם" הי"ד, רבה של קובנא, ראשית, זכור את הימים ומקריהם כבודדים, אחר כך "בינו שנות דור ודור" איך הימים הבודדים מצטרפים ומורכבים ל"שנות עולם", איך המקרים היחידים והפרטיים מצטרפים זה לזה ויוצרים תוצאות ותקופות, שאם לא כן, רק נתפוס את המקרים הרעים כשהם בודדים לעצמם, אז הסכנה מרחפת עלינו להתייאש מהגאולה ולעזוב את התורה, ביחוד עכשיו כשאנו בגלות כבר אלפיים שנה ואנו בשנות השואה, ואין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבריו ובנקל נוכל לבוא לידי ייאוש ולהתייאש מהגאולה, ואז בנקל נשליך ח"ו גם את התורה אחרי גוינו ככלי אין חפץ. בל נשקיף על מקרי ההווה כשהם בודדים לעצמם שלא בקשר ויחס עם תוצאותיהם בעתיד, אלא צריכים אנו לזכור כי "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד" [כל מה שהקב"ה עושה, עושה הוא לטובה], וכל הצרות שבהווה, הכנה הן לטובה רבה בעתיד כשיקויים "והיה לעת ערב יהיה אור".

"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך" (ז"ב - ז')

כאשר אדם עושה עבירה, כותב ה"בן איש חי" בספרו "אדרת אליהו" בשם המפרשים, גודל הפגם תלוי בדרגת האדם החוטא. כאשר האדם הראשון חטא בעץ הדעת, יציר כפיו של הקב"ה, הוא פגם גדול מאוד, הפגם היה באות ד' שהפך אותה לאות ר', בפסוק "ה' אלקינו ה' אחד", ובמקום הד' הוא עשה ר', ובפסוק "לא תשתחוה לאל אחר", במקום ר' הוא עשה ד', החלפת בקוצו של יוד בין הד' לר', ולכן נענש ב"קוצו של יוד" ודרדר תצמיח לך", אתה החלפת בין הד' לר', לכן תקבל דרדר. עמלק זה היצר הרע, ומתי ימחה שמו של עמלק? כשיהיה התיקון הגדול של כל העולמות, כלומר, שיתוקן חטאו של אדם הראשון, והמשיח יבוא, "מלחמה לה' בעמלק מדר דר". אומר ה"בן איש חי", מי צריך לתקן את חטאו של האדם הראשון? הדורות הבאים אחריו, בניו ונכדיו, וזה מה שכתוב "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור", אתה זוכר מה שהיה עליך לתקן, ואם אינך יודע, איך תדע? "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך".

דהיינו, זכיה זו אינה אלא כאשר מתקיים "ויאמרו לך", כלומר, שגם אביך וגם זקנך יאמרו לך שתזכו ללמוד זה עם זה.

"כי חלק ה' עמו" (ל"ב - ט)

כתוב בתנא דבי אליהו, אחת ממידותיו של הקב"ה היא המידה "שמח בחלקו". ולכאורה "לה' הארץ ומלואה", ומדי לכאורה "חלקו"? ענה על זה הגר"א מוילנא, "כי חלק ה' עמו", מהו חלקו של הקב"ה שבו הוא שמח תמיד, "עמו", שהקב"ה שמח בישראל בכל מצביהם, וגם אם הם לפעמים יורדים ממדרגתם הרוחנית, שוכן הוא איתם בתוך טומאתם, ולא יטשם ולא יעזבם, שמח הוא אפוא בחלקו, במה שבחר לו את ישראל לעם, ולא יטשם ולא ימירם לעולם ועד.

"כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו" (ל"ב - ט)

מסופר על גבאי, שבכל מוצאי שמחת תורה אחרי הריקודים, היה מניח את צרור מפתחות בית הכנסת וארון הקודש על הבימה, ומודיע על התפטרותו, ומבקש שימצאו גבאי חדש במקומו. באופן קבוע היו מפצירים בו המתפללים, באמרו: "איך יכול לעזוב אותנו לאנחות, על מי נטשת את הצאן, מי ידאג לבית הכנסת", ואז בלית ברירה היה אומר הגבאי, נו, טוב, אני רואה שאין מי שיעשה את המלאכה, רק עוד שנה אחת. וכמובן שבשנה הבאה היה חוזר על עצמו כל הענין. שנה אחת, כשהניח הגבאי את מפתחותיו, קם אחד מהמתפללים הצעירים, ואמר: בסדר! מסכים אנכי ליטול על עצמי את הגבאות. אך כשניגש לקחת את המפתחות, התברר שהם קשורים בחוט לכיסו של הגבאי הוותיק.

לפי"ז אפשר לפרש את הפסוק, "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו", כביכול הקדוש ברוך הוא אומר: אם לא תתנהגו כשורה, אשלח אתכם! אך האמת היא, שלעולם ה' לא יעזבנו ולא יטשנו, כי הננו קשורים אליו בחבל בל ניתק.

"יעקב חבל נחלתו" (ל"ב - ט)

רבי משה מקוברין היה אומר על פסוק זה, סגולתו של חבל עבה, שהוא שזור ממספר רב של חוטים, ואפילו נפגם חוט זה או אחר, אין הדבר פוגע בחוזק הכללי של החבל, ומוסיפים להשתמש בו כבמקודם, ולא עוד, אלא לפעמים לא רואים כלל את החוטים הפגומים בחבל. הוא הדין לגבי ישראל, בשעה שהם מלוכדים ושזורים כאחד, הם מתחזקים ומתחסנים כנגד אויביהם המבקשים לפגוע בהם, ואחדות זו גורמת לכך שאפילו הפגומים שבהם מוצאים תיקון לעצמם על ידי דבקותם בזולת, כמו שהגמ' בשבועות [ל"ט]. אומרת, כי כל ישראל ערבים זה לזה.

הש"ך על התורה כותב: יש מפרשים "חבל" מלשון משכון, כלשון הכתוב "אם חבול תחבול", שצורתו של יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד, כי הוא ערב על בניו שלא יחליפו ח"ו את השי"ת באל אחר.

"יסובבנו יבוננהו יצרנו כאישון עינו" (ל"ב - י)

מדוע נקרא העיגול השחור בעין בשם "אישון"? אומר רבנו בחיי, כי רואים בפנים איש קטן. אומר השל"ה הקדוש, הראייה בעין נעשית דרך האישון השחור שבעין, כך הם בני אדם, עד שלא "שחור" להם בעיניים, הם לא רואים כלום.

ופירש, כי לעולם אכן הכל דיבור אחד. וכך היא המסורת הנכונה, אשר הנכד בא אל אביו ושואלו, כמאמר "שאל אביך", ואז "ויגדך: זקניך ויאמרו לך". האב עונה לו: בני, לך נא אל זקניך, והם יענו לך על שאלותיך, ומהם תוכל לשמוע קרוב יותר את שורש הדברים. נמצא כי "זקניך" היא המשך ישיר לתיבת "ויגדך", כי הגדת האב אל הבן תהיה "זקניך ויאמרו לך".

המגיד מקלם היה אומר, בדורות הקודמים, אפשר היה להגיד שכל בניך לימודי ה', אבל בעונותינו הרבים, בדורנו, דור של עמי הארצות ובורים, אם ילד שואל את אביו דבר מה ביהדות, הוא שולח אותו אל אביו זקנו, "שאל אביך", כשאתה שואל לאבא "ויגדך", יגיד לך "זקניך ויאמרו לך", הסבא יגיד לך.

מעשה באחד שנשלח לארץ ישראל מארה"ב לשיבה קטנה, ולא נקלט בה. רצה האב להחזירו לארה"ב, והבן סרב. ידידו של האב, הגאון רבי מרדכי אפוליון זצ"ל, אמר לו בא נעלה לרב שך. עלו לביתו של ראש הישיבה, קיבלם בסבר פנים יפות, שמע את האב שרוצה להחזיר את בנו, ושמע את הבן שרוצה להישאר בארץ. אמר הראש ישיבה לבחור, מה שאומר לך יהיה מקובל עליך? אמר, כן. הושיט לו ראש הישיבה את ידו לתקיעת כף, אמר לו, איני מכירך, לא אותך ולא את אביך, עד היום לא ראיתכם, ומשתצא מכאן ינתק שוב הקשר בינינו. אבל דע לך, איני אומר שום דבר מליבי, הכל כתוב בתורה הקדושה. התורה אומרת "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך", ונשאלת השאלה, וכי לכל אחד יש אבא שהוא תלמיד חכם שחונן בדעת תורה? אבל הביאור הוא, שאם האבא מתכוין לשם שמים ולטובת בנו, יש לו סייעתא דשמיא להדריך את הבן בעצה טובה שה' יצליחנה. מכל מה ששמעתי כאן, ראיתי שאביך מדבר אך ורק לטובתך, בלי פניות ונגיעות אישיות, וכי מה אכפת לו אם תישאר כאן, ולכן יש לך חובה לשמוע בקולו, ואם תשמע לעצתו, תצליח.

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (ל"ב - י)

סימן הטהרה וההיכר של הבן החכם הוא פרשת "והיה כי ישאלך בנך", ואילו סימן ה"טומאה" של הבן הרשע הוא "והיה כי יאמרו אליכם בניכם". הבן הרשע אינו שואל, אלא להיפך, בא להגיד ולהדריך את אביו, מה שאין כן הבן החכם, הוא מכיר בסמכותו של האב הזקן ממנו בשנים ובחכמה, ובא לשאול את פיו. אומר רבי אהרן וואלקין, גם בפרשתנו רואים יסוד זה, באה התורה ומייעצת לאדם עצה טובה, "שאל אביך ויגדך", לך ושאל את אביך את אשר על ליבך. ומה הוא יגיד לך, "זקניך ויאמרו לך", אף הוא ישלח אותך אל אביו, הוא זקנך, שמאחר שלו עצמו יש אבא, הרי הוא הסמכות העליונה, והוא אשר יאמר לך מה תעשה.

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (ל"ב - י)

כתב בעל הטורים: שאל אביך ויגדך זקניך, הרי ג' דורות, וסמך ליה "בהנחל", לומר, כל שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמים, הרי היא לו כנחלה שאין לה הפסק. רבי חיים מאיר מזרחי מאיזמיר, מביא בספרו "בן יאיר" את התוספות בכתובות [ס"ב: ד"ה והחוט המשולש], שמה שאמרו חז"ל שכל שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמים, שוב אין התורה פוסקת מזרעו, הוא דווקא כאשר שלושתם רואים זה את זה. חידוש זה נרמז כאן במילים "ויאמרו לך",

ה"תפארת שלמה" דורש את הפסוק כך: הקב"ה שומר על האדם באותה מדה שהוא שומר על אישון עינו, דהיינו כפי מידת שמירת העיניים של האדם, כך משגיח עליו הקב"ה.

"כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף" (ל"ב - י"א)

אומר רבי יוסף מסלוצק, כל הייסורים והרעות שהקב"ה הביא על בני ישראל לא היו "סתם" ייסורים, אלא הייסורים באו כדי ללמד את בני ישראל, כמו הנשר, כשהוא רוצה ללמד את בנו לרחף באוויר, הוא מפילם ממקום גבוה ועף למטה כדי להקדימם ולקבלם בכנפיו. כך גם הכוונה בכל הרעות והייסורים, ללמדם ולהודיעם דרך חיים תוכחת מוסר. ופירושו, הקב"ה רצה שנלמד את דרך האמת מעצמנו, ונאמר זה לזה "לכו ונלכה באור ה'", כמו שרואים שיצר העבודה זרה בטל, על אף שבבית ראשון היו נוהרים אחריה, ואנחנו יודעים שהיום הכל הבל וריק, כך יהיה בכל הדרכים, שנבין מעצמנו שהכל הבל הבלים, ואין עוד מלבדו. וזה פירוש הפסוק "ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר", מטרת הייסורים והרעות הוא, שנבין מעצמנו שעלינו להיות מובדלים מאומות העולם, כי אנחנו חלק ה' ועמו, לכן "ה' בדד ינחנו", הקב"ה ינחה וינהיג אותנו בגלותינו, עד שנודה ונבין כי אנחנו עם בדד ויחיד ומפורדים מכל האומות "ואין עמו אל נכר".

"כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף" (ל"ב - י"א)

נהגם ברחמים ובחמלה, כנשר הזה רחמני על בנו, ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בנו בכנפיו בין אילן לאילן, בין שוכה לחברתה, כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו. [רש"י].

כותב ה"אור החיים", אפשר עוד לבאר על פי המדרש בויקרא רבה [י"ז - ד'], שכישראל עוברים ח"ו על רצונו של מקום, אין בעל הדין פוגע בנפשות תחילה, אלא מתחיל הוא לעוררם בנגעי בתים ואח"כ בנגעי בגדים. כך הקב"ה מעורר את בניו כנשר, כפי היכולת שיוכלו לעמוד בו, וכמו שכותב המדרש [בראשית רבה נ"ה - ב'] אין הקב"ה מנסה את האדם אלא בשיעור שיוכל לסבול.

"כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו ה' בדד ינחנו ואין עמו קל נכר" (ל"ב - י"א - ב')

הנצי"ב ב"העמק דבר" כותב: לא סתם נושא הנשר את גוזליו דווקא במקום הגבוה ביותר בשמים, כי הנשר, ככל אם המגדלת ילדיה, שואפת להרגיל את גוזליה ולהעמידם על אופיים המיוחד, כבר מקטנות, וכיון שהאופי המיוחד לנשר הוא מעופו גבוה בשמים, לכן נושאם דווקא בגובה ההוא ואינו מגדלם על הארץ, לכן "יפרש כנפיו יקחהו", אך דווקא בגלל זה "ישאהו על אברתו", כלומר, לא על קצה כנפיו, כי אם על אברתו סמוך לגופו, כי חושש הוא שמא הם יפלו. בדומה לכך היתה הנהגת הקב"ה עם ישראל, בשעה שהוציאם ממצרים להיות לו לעם סגולה, הולכים דווקא דרך המדבר מקום שממה, ולא דרך ארץ פלשתים, כדי להעמיד את עם ישראל מראשיתו על צורתו המיוחדת, ושני יסודות כלולים באופיים המיוחד. א'. "עם לבדד ישכון", שאינו מעורב עם שאר אומות העולם. ב'. היותם מאמינים ומקווים לכח אחד בלבד ובטוחים בה' לבדו. זו הסיבה אשר "ה' בדד ינחנו" במדבר,

הרחק מכל אומה אחרת, "ואין עמו אל נכר", כי במדבר חיו ללא עסקי פרנסה טבעיים, ובלא אפשרות לבטוח בכח אחר זולת הקב"ה. כך הושתתה האומה הישראלית מראשיתה, על יסודותיה העיקריים, כנשר הטורח להרגיל את גוזליו מקטנותם על עיקר טיבם.

"כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף" (ל"ב - י"א)

נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום, עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה, כדי שיעורו בניו ויהיה בהם כוח לקבלו. [רש"י] ולכאורה, מאחר שמדברים כאן ממידת רחמנותו של הנשר על בנו, מדוע נקט רש"י מה שהנשר מקיץ ומעיר את בניו משינתם, שיש בזה מידת אכזריות להקיץ את בניו, ויותר היה לו לנקוט כשהנשר בא להאכילם.

כותב בספר "כרם שלמה" – באבוב אמנם דבר גדול דיבר רש"י בזה, להורות לנו, שהאב המקיץ את בנו לתורה ולעבודה ומזרז את הנער להרחיקו ממדת העצלות, זהו באמת רחמי האב על הבן, כי הסיבה הראשונה המביאה לידי עבודת ה' יתברך שמו היא הזריזות, כמובא בחז"ל [ע"ז כ:]: זריזות מביאה וכו' עד לידי רוח הקודש, וההורים המונעים את עצמם מלהקיץ את בניהם לעבודת השם, אין בזה לא אהבה ולא מדת רחמנות, וכדברי השל"ה הקדוש על הפסוק "ידי נשים רחמניות בישלו ילדיהם" [איכה ד' - י:], שעל ידי רחמנותם בישלו ושרפו את ילדיהן [ע"י עירובין ב']. ולכן שפיר מובן מדוע נקט רש"י כאן "מה שהנשר מקיץ את בניו", לרמוז על האמור, כי מה שהאב מקיץ את בנו לעבודת הקודש, טמון בזה מדת הרחמנות.

"וישמן ישרון ויבעט" (ל"ב - ט')

שואל החידושי הרי"ם, "ישרון" היא מדריגה יותר גבוהה מישראל, ולמה דווקא כאן שמזכירים חסרונותיהם של ישראל קוראים אותם ישרון? אלא, התורה באה ללמד אותנו, שאפילו כשבני ישראל הם במדרגה גבוהה, אם הם מתחילים להתגאות ולהתרברב, הדבר מביא אותם ל"ויבעט".

"וישמן ישרון ויבעט" (ל"ב - ט')

הגמ' בבבא בתרא [י"ב:] אומרת, "קודם שיאכל אדם וישתה, יש לו שני לבבות, לאחר שאוכל ושותה אין לו אלא לב אחד". כותב רבי מרדכי בנעט, כשאדם רעב, הוא מרגיש לא רק את ליבו, אלא גם את ליבו של השני, של הרעב, אבל "לאחר ששתה ואכל", כשהוא עצמו שבע, "אין לו אלא לב אחד", את ליבו של השני, האחר, הרעב, הוא כבר לא מרגיש.

אומר ה"כתב סופר", זה גם הפירוש בגמ' בברכות [י:]: "אגרא דתעניתא צדקה", שכרה ומעלתה של התענית, בכך הוא, שבשעה שהגביר יושב בתענית וטועם יום אחד את טעמו של הרעב, קל לו יותר להבין את מצבו של העני ולחוש את החובה לעזור ולתת לו צדקה.

כשבא רבי ישראל סלנטר לפרנקפורט, הזמין אותו הברון רוטשילד, שהיה ירא שמים, לבקר בארמונו. כשעמד להיפרד ממנו, לאחר שתהה על תוכו של הבית ואורחותיו, פנה אל הברון רוטשילד ואמר לו: ימחול נא לי, אבל עלי לומר את האמת, שאין אורחו של הבית כל כולו על פי התורה. במה

"כי לא דבר ריק הוא מכס" (ל"ב - ט"ז)

ה"בן איש חי" בספרו "עוד יוסף חי", פירש דברי הפסוק בדרך משל נפלא: מעשה שהיה באחד ששלח לחבירו היושב בארץ רחוקה לקנות לו חמור חשוב מארצו ולשלחו אליו, וזה חבירו לא קנה לו חמור אלא שלח לו קב שעורים עם השליח, וכשהביא השליח את השעורים, צחקו כל היושבים שם ויאמרו לו זה חברך לא די לו שלא עשה המבוקש שלך לקנות לך חמור, אלא הוא משחק בך ששלח לך שעורים וכי לא נמצא כאן שעורים! ויען אחד מן היושבים ויאמר: אין זה האיש ששלח השעורים מעיר רחוקה משחק בחבירו, אלא הוא מלמדו דעת והשכל בזה, והשיב לו בזה תשובה על אשר לא קנה לו החמור שביקש ממנו, וישאלוהו היושבים מה טעם בדברים אלו שאתה אומר - תפרש דברך, ויאמר - בא להודיעו: אתה חושב כי חמורים של ארצכם הם חלושי כח שאין החמור יכול לישא עליו משא של חמש סאין אלא שני סאין ולמרב - שלוש, ולכן שלח לקנות לו חמור בארצו שהחמורים של ארצו חזקים ובעלי כח!! ואתם טועים בדבר זה, כי החמורים של ארצו ושל ארצכם שווין הם, וכמו שחמור ארצו יכול לישא משא של חמש סאין כן חמור ארצכם יכול לישא משא כזה, ורק אתם צרי עין שאין אתם נותנים לחמורים שלכם אלא רק תבן בלבד ואין יהיה להם כח לישא משא כבד, ולכן שלח קב שעורים, לומר - תנסה לתת קב שעורים לחמור בכל יום, ותראה איך הוא יכול לישא משא כבד של חמש סאין כחמורים של ארצו. ונמצא החיסרון הוא מכס, עד כאן.

ועל פי זה יובן - אם הוא ריק, אם אתם רואין בהשקפה הראשונה על איזה דבר מדברי התורה שהוא ריק, שאין אתם מוצאים בו דבר ללמוד ממנו, הנה סיבתו היא 'מכס', כי מחמת שאין אתם יגיעים למצוא המפתח של ההסגר שנסגר בו אותו דבר, לכך אתם חושבין אותו ריקן ואין בו כלום, ואתם טועין בזה, שאם באמת הייתם יגיעים בו הייתם מוצאין כל דבר ודבר אצור בו כמה וכמה מרגליות יקרות. וכך מוכרח להיות יען כי כל דבר ודבר מפסוקי התורה הוא חייכם, ואין ימשך חיות מן דבר ריקן שהוא פסוקי 'ואלה המלכים' וכיוצא בהן, אלא ודאי מוכרח אתה לומר שכל דבר ודבר מלא ידיעות יקרות ומצפונים עצומים וגדולים, ועליך מוטלת המלאכה להתייגע בתורה וללמוד עד שתמצא בה מרגליות ופנינים יקרים.

רבי שמחה בונים ארנפלד אב"ד מטרסדורף בספרו "מענה שמחה" זצ"ל ביאר פסוק זה. הנה עיקר תכליתו של האדם בעולם הזה הוא לעסוק ולעמול בתורה, וכמ"ש [איוב ד' - ז'] 'אדם לעמל יולד' לעמלה של תורה, וכן אמרו [איכה רבתי כ'] 'טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו' עול תורה, ורש"י פירש [יש פרשת בחקותי] 'אם בחקותי תלכו - שתהיו עמלים בתורה', כי עיקר הכל הוא עמל התורה. והנה את התורה שבכתב אפשר לסיים חיש מהר, שהרי היא חצובה ומסוימת ויברך על המוגמר בנקל, אך אם יבוא לעמול בלימוד דרשות חז"ל על כל קוץ וקוץ שבתורה, וירצה לברר וללבן את ההלכות העמוקות מני ים שהם כהררים התלויים בשערה, הרי לזה צריך לאריכות ימים ושנים, נמצא שאחרי שנותן התורה השי"ת ציווה עלינו לעסוק בתורה ולשים כל מעיינינו בעמל התורה, אם כן בהכרח שיתן לנו חיים ארוכים כדי שנוכל לקיים מצוותיו יתברך כדבעי. וזה שרמזו לנו 'כי לא דבר ריק הוא', אל

רבי? שאל הברון ירא השמים בתמיהה ובחרדה. הדבר פשוט הוא, חייך ר' ישראל, בתורה כתוב "וישמן ישרון ויבעט", כשיהודי עולה לגדולה ונעשה עשיר, הריהו בועט בתורה, וריבוננו של עולם נשכח מליבו, ואילו אצלך נהפוך הוא, בלי עין הרע אתה עשיר מופלג, ואף על פי כן ביתך בית יהודי כשר לכל דבר, והכל מתנהל בו ברוח ישראל סבא. נו, הרי זה שלא על פי התורה.

"וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כסית" (ל"ב - ט"ז)

שואל ה"דבר אברהם", מהו הכפילות "וישמן ישרון ויבעט" "שמנת עבית כסית"? ומתריך, התורה רוצה שנבין איך השמן ישרון עד כדי כך שאיבד גם את תוארו האנושי, והחל להתנהג כבהמה "ויבעט" כשור נגח. ומדוע? כי "שמנת עבית כסית" בהטעמה ה - ת', כלומר, רק לך לבדך, כי אהבת את עצמך כל כך והתעטפת באהבה עצמית, עד שלא ראית את עצמך כחלק מאומה שלימה, ונתקיים בך "עושר שמור לבעליו לרעתו", כי עושר ששמור רק "לבעליו" בלבד, הוא "לרעתו". לכן ממשיכה התורה "ויטוש אלו-ה עשהו וינבל צור ישועתו", מאחר שההרגשה ש"כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה", אכן משכיחה "כי ה' הוא הנותן לך כח לעשות חיל", ומאחר ש"שמנת עבית כסית" לעצמך בלבד, "ויטוש אלו-ה עשהו"

"וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כסית ויטוש אלוה וכו' וינבל צור ישועתו" (ל"ב - ט"ז)

"וינבל צור ישועתו" - גנהו ובזהו כמו שנאמר אחריהם אל היכל ה' וגו' אין ניבול גדול מזה. [רש"י].

איך יכול להיות שאנשים מכלל ישראל יגיעו למצב כזה? כיצד ניתן להסביר התנהגות כזאת כמו שמבואר במשנה בסוכה [נב], שהיו משתחוים ואומרים שאנו לא כמו אבותינו שהיו משתחוים לשמש ואחריהם אל היכל ה', ורש"י אומר, שהיו מתריזין ופוערים? מסביר ה"חתם סופר", כתוב "וישמן ישרון", מה הכוונה "ישרון", איש הישר בעיניו, עם ישראל החליטו שהם יעשו רק את מה שהם מבינים נכון, והם "הבינו" שהקב"ה נשגב מכדי להתעסק עם האדם הקטן בארץ, ולכן האציל את השלטון לנציגיו כמו השמש והירח, ולכן לא מעניין את הקב"ה מה אני עושה או לא עושה, אבל את השמש זה דווקא מעניין, ולכן אני צריך למצוא חן בעיניה. ומכאן שהיו משתחוים לשמש, ואילו כלפי היכל ה' היו מתריזין, לא מתוך כוונת זלזול, אלא שלא העלו בדעתם שזה מפריע לו... כי מה לו להקב"ה היושב ברומו של עולם ולענייני העולם הזה, וזה יכול לקרוא רק כאשר ישראל הם בגדר "ישרון" - איש הישר בעיניו יעשה. והאמת, שאנו מאמינים באמונה שלימה, שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשה בני אדם וכל מחשבותם, ולו לבדו ראוי להתפלל ואין להתפלל לזולתו.

"וינבל צור ישועתו" (ל"ב - ט"ז)

כותב ה"משך חכמה", דרכם של האפיקורסים ושל הטועים אחרי עבודה זרה, להכניס את דבריהם וטעותם בתורה הקדושה, ולומר, שכאילו התורה מגבה את דבריהם, ולכן כתוב "וינבל צור ישועתו", הם אלו שנוטשים את דרך התורה, וכאילו אומרים שהתורה מדברת דברי נבלה, ונתקיים הדבר בכותים ובמינים ובכל הטועים, השי"ת ישמרנו.

"יזבחו לשדים לא אלוה" (ל"ב - י"ז)

כתרגומו דלית בהון צרוך. [רש"י].

שהרי הם לא עוזרים כלל לאדם. שואל רבי זלמן סורוצקין, אם הם לא עוזרים, למה לפנות אליהם? ומתריץ, כשאתה מדבר עם אנשים בנושא אמונה, הם אומרים לך: אני מאמין רק במה שאני רואה, ובמה שלא, לא. אבל אותו אדם, תולה פרסה על הדלת להצלחה ושיני שום. אבל, אם יש חולה בבית, הוא ירוץ למכשפי אליל, העיקר לא לרבנים - "יזבחו לשדים" העיקר לא לקב"ה.

מוסיף ר' שלמה לוינשטיין בעלון "אש דת", לרעיון יש דמיון בפסוק "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' על דבר אשר לא קדמו אתכם וכו' ועל אשר שכר עליך את בלעם בן בעור", לכאורה, יש בפסוק זה שתי האשמות שאין כל יחס ביניהם, מאשימים אדם ברצח, ובנוסף האשמה קטנה, בכך שלא אמר תודה לאחר האוכל, היכן הפורפריציות? אלא, אמרו המואבים והעמונים, למה שנצא לקדם את פני משה רבנו, אמנם הוא מנהיג מבריק ומצביא מהולל, אבל מה זה נוגע לנו? אלא... אלוקים? אנו לא מאמינים בכוחות עליונים אבל מה מתברר, שהולכים לשכור את בלעם בן בעור לקלל את העם, הלא אתה לא מאמין בכוחות עליונים, למה אתה שוכר לקלל? סימן שאתה כן מאמין בכוחות עליונים, אז למה לא כיבדת את ישראל.

"חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם" (ל"ב - י"ז)

בטבעו של עולם יש תמיד ירידת הדורות, אלא שהירידה היא ירידה הדרגתית, שתמיד אפשר לשער מידת הירידה. אומר ה"חתם סופר", אבל התורה מתריעה מפני מצב בו המרחק בין דור האבות לדור הבנים יהיה כה רב, והידרדרות כה מהירה, עד שלא ניתן יהיה לשער כיצד יהיו פניו של הדור הבא, ומה תהיה דמותו - "לא שערום אבותיכם".

"צור ילדך תשי ותשכח קל מחללך" (ל"ב - י"ה)

כותב המגיד מדובנא, משל למה הדבר דומה, אחד היה חייב לחבירו חוב עבור הלוואה שקיבל, והמלווה תבע במפגיע מהלווה שישלם. בצר לו, פנה הלווה לחבירו, איך יוכל להיפטר מבעל חובו. יעץ לו חבירו, כשיבוא חברך לגבות את חובו, תעשה את עצמך משוגע בתנועות ובדיבור, וכשחברך יראה שנטרפה דעתך, יעזוב אותך לנפשך. ואמנם כך נהג, ושמעון יותר לא בא לגבות חובו. לימים, לווה שוב כספים, הפעם מחבירו שיעץ לו איך לא להחזיר חובות, וכשהגיע זמן הפרעון, עשה את עצמו למשוגע גם לפני חבירו. גער בו חבירו ואמר לו, עצה זו, להתנהג כמשוגע, אני יעצתי לך, וזה הכרת הטוב שלך כלפיי, גם כלפיי אתה מתחזה? תכונת השכחה היא מחסדי הבורא, אחרת, אדם היה יורד מדעתו מרוב צער. היה כועס תמיד על מי שהכעיס אותו, היה שומר טינה כל חייו לאדם שציער אותו וכו'. אך האדם כפוי טובה, הולך ומשתמש בתכונה זו, השכחה, כנגד הקב"ה ושוכח את בוראו. וזה מה שאומרת התורה, "צור ילדך תשי", הקב"ה נטע בך תכונה זו של שכחה לטובתך, לתועלתך, ואילו אתה משתמש בה לרעה, בכפיות טובה, "ותשכח קל מחללך".

תחשוב שבתורה שבכתב לא נמצא אלא פשוטו של מקרא והיא משוללת פנימיות ועמקות, אלא אדרבה יש לנו לדרוש בתורה"ק את אותיותיה ותגיה כמו שאמרו חז"ל [קידושין לז]. 'לפיכך נקראו הראשונים סופרים, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה', והיינו כדי להראות שאין בה שום חסר ויתר והכל ניתן מהשי"ת במידה ובמשקל ובמשורה. ואם תדעו שהתורה"ק לא דבר ריק הוא מכס' אלא צריכה עמל ויגיעה רבה לעמוד על עומק כוונתה, אז ממילא תזכו שתהיה 'כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים', שבהכרח יעניק לכם השי"ת שנות חיים מרובים, שהרי אתם באים בטענה חזקה שאי אפשר להבין סודות התורה"ק אלא על ידי אריכות ימים ושנים.

"כי לא דבר ריק הוא מכס כי הוא חייכם" (ל"ב - ט"ז)

דרשו חז"ל (ירושלמי פאה פ"א ה"א) 'כי לא דבר ריק הוא מכס', ואם ריק הוא, מכס הוא ריק. ביאר הגאון רבי שאול קצני לנבויגן זצ"ל [אב"ד ווילנא, ומתלמידו הגר"א ע"י נתיבות שלום לרצ"ה קצני לנבויגן, מדה כט - גימטריה חידושים, פו.] כי תיבת 'מכס' עולה בגימטריא מאה, והרי שנינו [חגיגה ט"ו] אינו דומה השונה פרקו מאה פעמים, לשונה פרקו מאה פעמים ואחת. וזה נרמז באמרו 'אם ריק הוא', שאינו זוכר תלמודו, זהו מפני ששנה רק 'מכס', היינו מאה פעמים, ולא מאה ואחת.

"כי לא דבר ריק הוא מכס כי הוא חייכם" (ל"ב - ט"ז)

צ"ב איך כתבה התורה כי לא דבר ריק הוא מכס כי הוא חייכם, הרי 'דבר ריק' היינו דבר שאינו שווה כלום, ואילו כי הוא חייכם היינו הדבר היקר ביותר שיש לאדם שהרי כל אשר לו יתן בעד נפשו, וא"כ הרי אין דרך להזהיר בצורה כזאת, שהרי לדוגמא אם יתן האדם לחבירו כלי זהב ששווה מליון דולר וירצה להדגיש לו את חשיבות הכלי, לא יגיד לו זה תזהר לשמור את הכלי כי הוא לא דבר ריק שזורקים לפח אלא הוא שווה מליון דולר, דכיון שיש כאן דבר חשוב אין דרך להזהיר שזה אינו שווה כלום אלא יגיד לו כלי זה יקר מאוד ואינו שווה סכום פעוט אלא שווה הרבה יותר, ומדוע לגבי התורה והמצוות כתוב את שני הצדדים הקיצוניים - דבר ריק וכנגד זה חיי האדם. מבאר המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין, התורה באה ללמדנו, שבדרך התורה אין דרך אמצע, אלא אם הוא הולך בדרך ה' כראוי אזי הוא מחזיק בחיים, ואם אינו מקפיד על כך הרי זהו דבר ריק, משל למה הדבר דומה, לשק תפוחי אדמה, כל זמן שהוא שלם יש כאן שק. אך אם הוא נקרע אין כאן שק כלל, ולא שייך לומר כיון שרק קצת מן השק נקרע יש כאן חצי שק. דחצי שק אינו כלום שהרי אינו יכול לשמור את תפוחי האדמה, כך גם בתורה אם האדם עושה רצון ה' כפי שציוה אז הוא מחזיק בחיים, אך אם עושה כפי רצונו פעם כך ופעם כך הרי דבר ריק מונח אצלו.

"יזבחו לשדים לא אלוהים לא ידעום" (ל"ב - י"ז)

כותב רבי יהושע טרונק מקוטנא, עובדי אליילים טוענים שקשה להם לקבל עליהם אלקות שאינה מוחשת בחושים גשמיים, אבל למה יזבחו לשדים "לא ידעום", שגם הם לא נראים בעיני בשר.

"וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו" (ל"ב - י"ט)

כותב הרמב"ן, הזכירו פה את הבנות, על אף שתמיד כשכתוב בנים הכוונה היא גם לבנות, אלא רמז הוא, שבדור החורבן תהיה רשעת הנשים ופשעיהם גדולה מאוד, והן מפתות האנשים לעבירה.

"וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו" (ל"ב - י"ט)

באחת מדרשותיו, הביע רבי יצחק בלאזר רעיון כזה: אנו פונים בתפילותינו אל מידת הרחמים, ומבקשים רחמי שמים, אבל יש לחשוש מאוד שדווקא מידת הרחמים תהיה לנו לרועץ. משל ליהודי ההולך בשוק, ורואה שיכור מתגלגל ועושה מעשים מכוערים. אם השיכור הוא גוי, לא מתייחסים אליו, אם השיכור הוא יהודי, הוא מרחם עליו ומצטער בשפלותו, אם השיכור הוא ידיו ואדם נכבד, הצער יותר גדול, אבל אם הוא יכיר שהשיכור הוא בנו, אז דווקא בגלל אהבתו ורחמנותו עליו, יהיה צערו ללא גבול, ויכול להיות שמתוך רגזו הוא יכה אותו ויבייש אותו, וככל שיגדלו רגשי הרחמנות והאהבה, יגדלו יותר רגשי הצער והרגז. ולכן כשאנו אומרים בשלוש עשרה מידות "רחום וחנון ארך אפים ורב חסד", אנחנו צריכים לחשוש שמא דווקא בגלל רחמיו וחסדיו המרובים נעורר רגזו, שאנו נקראים בנים למקום וירדנו כל כך בשפל המדרגה, וזה "מכעס בניו ובנותיו".

"ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפוכות המה" (ל"ב - כ)

דוד המלך כותב בתהילים [י"א - ד'] "ה' בהיכל קדשו בשמים כסאו עיני יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם", אומר ה"משך חכמה", העפעף מכסה את העין ומגן עליה מפני אבק וסינוור, כלומר, העין מצד עצמה רואה כל הזמן, אלא שהעפעף מכסה את העין לפעמים באופן חלקי ולפעמים לגמרי. "עיני יחזו", הקב"ה רואה את כולם כל הזמן, ויש השגחה פרטית, אלא שלפעמים יש הסתר, כביכול הקב"ה מסתיר עצמו, ומתעוררות השאלות כמו צדיק ורע לו רשע וטוב לו, דבר זה נעשה כדי לבחון בני אדם - "יבחנו בני אדם", כי אם לצדיק היה טוב, מי היה רוצה להיות רשע? אך נוצר מצב של תהיות כדי לבחון את האדם ולהשאיר לו בחירה חופשית, כי בלי זה לא היתה הרשות נתונה והיו מוכרחים לעשות הטוב והישר, ולא היו ראויים לשכר, לכן "אסתירה פני מהם", כדי ש"אראה מה אחריתם".

רבי ישראל סלנטר מבאר את הפסוק במשל לאדם המלמד את בנו הקטן ללכת, שהוא מתקדם לפניו ומתרחק ממנו קצת כדי שהבן ירצה ללכת ולהתקרב אליו, אך גם כשהאב מתרחק הוא מסתכל לאחור לראות האם בנו ממשיך להתקדם, כך הקב"ה אומר אסתירה פני מהם - שכביכול ממשיך אני בדרכי ואיני מסתכל עליהם, אך אראה מה אחריתם - שהוא מסתכל לאחור לראות את עמו ולשמור עליו.

האדמו"ר מו'מיגרד זצ"ל בספרו "אריה שאג" ביאר על פי משל, למלך הרוצה לבחון את חייליו מה במסעו לבבם אם המה שלו באמת, אז הוא מסתיר עצמו מהם שלא ירגישו שהוא רואה ועושה עצמו כאילו אינו בכלל במקום הזה - לא כולו ולא מקצתו, ואז ביכולתו לידע מה בלבבם - אם

באמת המה אהביו או שהכל עושים עבורו רק לפנים. כן השי"ת כשרוצה לבחון אנשים, כביכול הוא עושה שהאדם לא ירגיש כלל שהשי"ת רואה ושהוא אצלו, וע"י ההסתר נתוודע מה בלבבם. וזה 'ויאמר אסתירה פני מהם', ותרגום "אסלק שכינתי מנהון", ועי"ז 'אראה מה אחריתם היינו מה אחריתם - היינו אם המה שלי רק לפנים או גם אחריתם המה ג"כ שלי, כי עיקר הניסיון הוא על ידי זה, כי בזמן שיש לאדם השראת השכינה - הלא הוא בטל להשכינה כנר לפני אבוקה, ואז אין שום רבותא אם יעמוד בניסיון.

"כי דור תהפוכות המה בנים לא אמן בס" (ל"ב - כ)

לכאורה מה הקשר בין תחילת הפסוק לסופו, בין התהפוכות לבין חוסר האימוץ בבנים. מבאר החיד"א [דברים אחרים, דרוש ל"א - ד"ה א"נ אפשר] על פי מה שמסופר בגמרא [יבמות ס"ג.] גבי רב שהיתה אשתו ממורת את חייו ועושה כל דבר בהיפך מרצונו. פעם בא רבי חייא בנו הביתה, ושלחה אותו אמו לשאול את אביו מה רצונו לאכול. הלך ושאל את אביו, ומשמע את התשובה, הפך אותה והביאה כך אצל אמו, שידע שהיא בודאי תעשה להיפך מדברי האב. כיון שהיא רצתה לעשות בהיפך מרצונו, נמצא שעשתה בדיוק מה שביקש. בזה יתפרש המשך הכתוב, אם לכל הפחות היו בנים נאמנים ויציבים בדרכם, אז ניתן היה להתמודד עם התהפוכות, כי מורה דרכם היה מהפך ההוראה וכך היו מקיימים הציווי, כי הפוך מהפוך חוזר להיות ישר. אבל כאן מדובר בדור תהפוכות אשר 'בנים לא אמן בס', כך שאין עצה יעילה להפוך ולהחזיר את מעשיהם לדרך הישרה.

"ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם" (ל"ב - כ)

בדרשות רבי יוסף מולכו כותב, רבותינו אמרו, כי לפעמים ניצל האב החוטא בזכות העתיד, או בגלל שעתיד לצאת ממנו ילדים טובים, או בגלל שהוא עתיד לחזור בתשובה. לכן אומר הקב"ה, "אראה מה אחריתם", אולי יחזרו בתשובה בעתיד, או יצאו מהם בנים גונים וארסם עליהם, אבל העתיד מורה "כי דור תהפוכות המה", ואין סיכוי שיחזרו בתשובה, "בנים לא אמן בס", גם בניהם לא ילכו בדרכים ישרות ויעשו כמעשה אבותיהם, לכן "אספה עלימו רעות חצי אכלה בס". ומוסיף עוד פירושו, בדין גנג הבא במחתרת, ההלכה היא שמותר להרוג את הבא במחתרת, אבל זה רק באדם זר, אבל אם הבא במחתרת הוא אב הבא לגנוב אצל בנו, אסור לכן להורגו כי ברור שהאב לא יקום על בנו להרגו, אבל הם "דור תהפוכות המה", שלא כטבע בני אדם, "בנים לא אמן בס", כמו אבות שאינם מרחמים על בניהם ואינם חסים על עתיד צאצאיהם.

"כי דור תהפוכות המה" (ל"ב - כ)

תכלית הגלות היתה לפזר את ישראל בין האומות, כדי שילמד העולם מהם חכמה ומוסר על פי התורה, אבל בעוונותינו הרבים, אומר ה"מגיד מדובנא", נוצר מצב הפוך, "ויתערבו בגויים וילמדו ממעשיהם", ישראל הם שלומדים ממעשיהם המקולקלים של אומות העולם, "כי דור תהפוכות המה".

המגיד מדובנא המשיך משל. רב אחד השתדך עם בעל עגלה עשיר מעיר רחוקה. ביום החופה, כשעמדו שני המחותנים לנסוע לחתונה שנקבעה

"בגוי נבל אכעיסם" (ל"ב - כ"א)

אלו הכופרים בהקב"ה וכן הוא אומר אמר נבל בליבו אין אלקים. [רש"י]. המשגיח של ישיבת לומז'ה, רבי משה רוזנשטיין שואל, מדוע הכופר נקרא נבל, כינוי שהיה מתאים יותר לרוצח שפל, או ליסטים מזוין, ולא לאפיקורס שיכול להיות שהוא איש טוב ונחמד לבריות ורק דעותיו פסולות? ומתריץ, הרמב"ן על הפסוק לעיל [י] "עם נבל ולא חכם", מפרש, שהפסוק הולך על "כפוי טובה", כי מידת הכרת הטוב היא תכונה באדם שניתן לתובעה גם מהפחות שבפחותים, וגם ממי שצער ביותר, וכמו שמרגילים ילד קטן המקבל ממתק להודות, וגוערים בו כאשר אינו מודה. לכן, אדם שיעצור וישאל את עצמו מהיכן יש לו את כל מה שהשיג, מי הוא המטיב עמו יום יום, הרי מיד יקום ויאמר תודה למי שאמר והיה העולם, ואם לא מתעורר לבקש, הדבר אומר דרשני. אבל גרוע ממנו, מי אשר עוד מתפאר בהכחשה הטובה "אמר נבל בלבו אין אלקים", אדם כזה, גם אם מעשיו אינם מן הגרועים ביותר, אבל דעתו מושחתת וראוי לתואר נבל, כי אדם שהמית בקרבו כל רגש אנושי של הכרת הטוב, הריהו באמת כנבילה.

בביאור דברי הרמב"ן שכפוי טובה הנקרא נבל, כי הוא דומה לנבילה, אמר הסבא מקלם: כידוע, ארבע דרגות יש בברואים, דומם, צומח, חי ומדבר, כל דרגה אינה בנויה על יסוד הדרגה הנמוכה ממנה בתוספת מעלה עליה, אלא בחינה חדשה היא לחלוטין, ולכן כאשר כל בריה מסיימת את תפקידה אינה נופלת למדרגה הנמוכה ממנה, כי אם לשאול תחתית המדרגות. כגון, פרח שנובל, אינו הופך לדומם, אלא לפחות ממנו, שאחרי שנפל הוא מתעפש ומעלה סרחון, עד שגרוע הוא מהדומם. וכן הוא בבהמה שמתנבלת ומסרחת. ובאדם שמת, המהות של האדם מיוסדת על הכרת הטוב, ואם הוא כפוי טובה, שאינו מכיר בטובה הנעשה עמו, הרי הוא מאבד את צורתו לגמרי, ולכן הוא נקרא "נבל", שהוא דומה לנבילה, או לעלה נובל, שגם הם איבדו את צורתם וירדו לדיוטא הנמוכה אפילו מן הדומם.

"חצי אכלה במ" (ל"ב - כ"א)

כל חצי אשלים בהם, וקללה זו לפי הפורענות ברכה היא חצי כלים והם אינם כלים. [רש"י].

דברי רש"י צריכים ביאור, איך יתכן שחיציו של הקב"ה יכלו? מתריץ ה"חתם סופר", אומות העולם המצירים לישראל, הם חיציו של הקב"ה, וסופו של דבר "חצי כלים", הכוונה לאומות העולם ו"הם", ישראל, אינם כלים. רבי זלמן סורוצקין מתריץ, הקב"ה הבטיח ביד מלאכי [ג' - ו'] "ואתם בית ישראל לא כליתם", א"כ, כאשר מתדרדרים ישראל עד שעומדים הם לפני כליה ח"ו, אזי מכח הבטחת הקב"ה, חיציו כלים בגלל ש"הם" אינם כלים.

"מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי ושן בהמות אשלח במ עם חמת זוחלי עפר" (ל"ב - כ"ד)

כותב בעל ההפלאה, הגמ' בכתובות [ל':] אומרת, אף שארבע מיתות בטלו, דין ארבע מיתות לא בטלו, ומי שנתחייב במיתת ב"ד, נענש בעונש הדומה. ונרמזו ארבע מיתות אלו בפסוק זה, "מזי רעב" זו מיתת חנק, כמו שאמרו בכתובות כי מי שנתחייב חנק מת בסרוכני, וכתב רש"י זו "אסכרה" שהיא בגרון ונגרמת ע"י רעבון. זה שפירש התרגום אונקלוס "מזי רעב - נפוחי

בעיירה שבמחצית הדרך, אמר הרב בליבו: למה אבייש את המחנות? קם ופשט מעליו את קפוטת המשי ואת השטריימל, לבש בגדים פשוטים ומגפיים, ושם על ראשו כובע כדרך הילוכם של העגלונים. גם המחנות עלתה בליבו מחשבה דומה, אמר בליבו: למה אבייש את המחנות במלבושי הדיוט שאני לובש? פשט את בגדיו, לבש קאפוטה של משי ואבנט רחב מידות, ושם בראשו שטריימל מהודר, וכך קיבלה העיירה את פני הרב כבעל עגלה ואת העגלון כרב. "דור תהפוכות" מעין זה, קם וגדל בגלות, היהודים שלא רצו לבייש את הגויים במידותיהם המצוינות, לקחו את המידות היהודיות הנאות, ולאט לאט דחקום הצידה והסתירו אותן, וסיגלו לעצמם מדרכי הגויים, ואילו הגויים להיפך, סיגלו לעצמם הרבה ממידותיהם של ישראל, וכך לפעמים נוצר הרושם שכאילו הם, הגויים, הם הרבנים, ואנו העגלונים. וזה גם פשוטו של הפסוק (תהילים ק"ו) "ויתערבו גוים וילמדו מעשיהם", ערבבו, החליפו ביניהם את הדרכים, הגויים למדו מישראל ולקחו לעצמם את המידות שהצטיינו בהן בני ישראל מאז ומתמיד, ובני ישראל לקחו לעצמם ממידותיו הרעות של עשיו.

"כי דור תהפכת המה" (ל"ב - כ')

בכל אדם נטועים כוחות מנוגדים, חסד, צדק ורחמים, וכנגד זה אכזריות, קנאה ותאוה. אבל כשאדם הולך בדרך הרעה, הוא הופך את המידות הטובות שבו לרעות, עד שהוא יכול לעשות מעשים אכזריים ומאבד את מידת הבושה. אומר ה"משך חכמה", זוהי כוונת התורה "כי דור תהפכות המה", אך גם העונש יגיע ההיפך מהטבע "ושן בהמות אשלח במ", אין טבעה של הבהמה לנשוך ולהזיק.

יכולת זו להפוך את המידות קיימת גם לצד הטוב, אדם שמתעסק בחסד ובמעשים טובים, הופך את המידות הרעות לטובות, ולכן גם הקב"ה מחזיר לו מידה כנגד מידה, אם לאחר שאדם חרש וזרע את שדהו עם כל פגעי מזג האוויר, ואח"כ מפריש לעניים את מתנותיהם ומשמח לב אלמנה ויתום, הופך הוא במעשים אלו את הכוחות הרעים לטובים, ומידה כנגד מידה נוהג איתו הקב"ה, שהופך את טבע המזיקים עד שהם עצמם הופכים לשומרים ומגינים עליו, כמו שמובא בירושלמי פאה [י' - ג'], מעשה בעולי רגלים שהיו זאבים שומרים את בתיהם ואת רכושם, וכמו שמובא בירושלמי סוף מסכת מעשר שני: כמה גדול כוחם של עושי מצוות, שבכל מקום "השקפה" לרעה, וכאן "השקפה" לברכה, היינו שנהפך הדבר לגמרי מ"קללה" ל"ברכה", וזהו מכוחם של "עושי מצוות".

"כי דור תהפכת המה" (ל"ב - כ')

עם ישראל הוא עם של תהפוכות וניגודים, מצד אחד הם רודפי שלום אהבי אהווה, ומצד שני יש מחלוקת ביניהם והם מפולגים ומפורדים, מצד אחד רחמנים בני רחמנים ויש אצלם כל כך הרבה חברות לעזרה הדדית, ומצד שני יש קנאה ותחרות בין אחד לשני.

"כי דור תהפכת המה וכו' הם קנאוני בלא א-ל" (ל"ב - כ' - כ"א)

כותב רבי לייבוש חריף, דור תהפוכות, המהפך את ה"א-ל" ב"לא", כל דבר שבקדושה מתחלל אצלו.

כפן". "לחומי רשף" זו מיתת הרג, כמו שכתוב שם כי מי שנתחייב סייף, לסטים באים עליו. "ושן בהמות אשלח בם" זו מיתת סקילה, וכמו שהגמ' אומרת שם, כי מי שנתחייב סקילה, חיה דורסתו, וחיה בכלל בהמה. "עם חמת זוהלי עפר" זו שריפה, כי מי שנתחייב שריפה, נחש מכישו.

"אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם" (ל"ב - כ"ו)

"אפאיהם" לשון פאה. [רש"י].

כתב הספורנו, "אפאיהם" - פאה, אשאר פאה ואת השאר אכלה, וכלשון הפסוק ביזאל [ג - ה] "כי בהר ציון וברושלים תהיה פליטה כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא".

הגמ' בנדרים [ו:] אומרת, העושה כל שדהו פאה, הרי היא פאה, אבל מבואר בראשונים, שחייב להשאיר משהו לעצמו. לפי"ז, אומר רבי לייב וילקומיר, בקללה זו של "אמרתי אפאיהם" טמונה ברכה, הבטחה מהקב"ה שלא יכלם לחלוטין, רק ישאר משהו מהם, שאם לא כן, לא יוכל לעשותם פאה.

בספר "קב הישר" [פרק כ"ג] מביא משם ספר "עמק המלך", מעשה שהיה עם תלמידו של הרמב"ן זצ"ל, אשר בשם 'אבנר' יכונה, אשר השתמד ר"ל. פגשו פעם הרמב"ן באקראי, ושאלו מה הביאך לידי כך? השיב לו: פעם דרש הרב (הרמב"ן) בשירת האזינו, ובתוך דבריו ציין שבשירה מרומזים שמותיהם וקורותיהם של עם ישראל, ואמרתי בליבי דבר זה אינו יתכן, ולא האמנתי לדברים, ומכך הגעתי לכפור בכל. השיב לו הרמב"ן: כל אשר דרשתי אמת ויציב הוא, ואף אראה לך זאת שבשירת האזינו מרומז שמך וסופך, וזה במילות הפסוק: 'אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם', טול לך את האות השלישית בכל אחת ממילות הפסוק הנ"ל, ותמצא את שמך 'ר' אבנר', ואף סופך מרומז במילים אלו, אשביתה מאנוש זכרם' - זכרך ימוחק מהעולם. ואכן כך אירע לו, לאחר דברים אלו, עלה התלמיד והפליג בספינה, ונעלם ולא שב עוד לעולם.

"כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה" (ל"ב - כ"ח)

הפירוש הפשוט הוא, מי שאין בו תבונה, נזקק לעצתו של חכם ממנו, אבל עליו לפחות לקבל עצת החכם ולעשות כמותו, והם, לא רק שאין בהם תבונה, גם מאבד את "עצת החכמים" שיעצו לעשות תשובה.

אך שואל החיד"א משמע שהיו לו עצות הרבה והן נאבדו ממנו, והלא אין מדובר אלא במי שלא זכה לעצות כלל.

אלא, מבאר החיד"א [נחל קדומים, ה:], שהכוונה להיפך. שהאדם מאבד את ידיו ואת רגליו מרוב עצות. כמאמר העולם 'יער מלא עצים, ובער מלא עצות'.

פי' נוסף, הגמ' במגילה [י"ב:] מספרת, כשאחשורוש כעס על ושת', הוא שאל את ה"חכמים יודעי העתים", שהם חכמי ישראל שיודעים לעבר את השנים, מה דינה של ושת', והם התחמקו ואמרו שמאז שהם בגלות, ניטלה מהם עצה ואין הם יודעים לדון דיני נפשות, לכן מוטב שילך אל עמון ומואב וישאל לעצתם, ונהגו כך כדי לא לסבך את עצמם. אומר החיד"א בספרו "נחל קדומים", לעומת מצב זה שבו יש לך חכמה, אך משיקולים שונים נמנעים מלהשתמש בה ולתת עצה, יש מצב הפוך, "כי גוי אבד עצות המה",

"לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם" (ל"ב - כ"ט)

כשאדם מת, לא נשאר ממנו זכר בעולם, אלא א"כ לימוד תורה לאחרים ושמועותיו מתבדרות בבית המדרש, וכשמזכירים דברים בשמו, שפתותיו דובבות בקבר, וכמו שאמר דוד המלך בתהילים [ס"א - ה] "אגורה באהלך עולמים", ושואלת הגמ', וכי אפשר לאדם לגור בשני עולמות, אלא זה מי שמזכירים שמועות משמו בבית המדרש, וכך הוא נמצא בשני העולמות. ולפי"ז מסביר רבי שאול בראך מבאר בספרו "בהיות הבוקר" את הפסוק, "לו חכמו", הכוונה שילמד אחרים, וע"י זה "יבינו לאחריתם", שגם אחרי מותו יהיו שפתותיו דובבות בקבר.

עוד הוא מבאר על פי מה שאמרו חז"ל, שאם אדם אינו מבין את לימודו ואע"פ כן מתאמץ לשמוע דברי תורה, לעתיד לבא ילמד איתו הקב"ה, וזה "לו חכמו ישכילו זאת", שאף על פי שלא מבינים כרגע, "יבינו לאחריתם", שיזכו על ידי עמל התורה שיבינו בעתיד.

"לו חכמו ישכילו זאת" (ל"ב - כ"ט)

אחד מהחידושים הסתומות של הבריאה היא, האדם!!! מצד אחד הוא מפעיל הגיון בריא, ומגיע למסקנות נכונות אך מצד שני הוא נוהג כטיפש גמור, שאינו מבחין במציאות שלפניו כך שיכול להיות שאדם חכם גדול, מסוגל לראות את הבריאה ובו בזמן להתעלם מהמסקנה הברורה, שיש מתכנת לבריאה והפלא הגדול הוא, שחלקים גדולים של האנושות מתעלמים מההיגיון הפשוט שהבורא שברא את הבריאה, ברא אותה למטרה מסוימת, דבר המגדיל את תעלומת החידה?

אמר על כך הרב שך זצ"ל הסבר נפלא: הקב"ה ברא את האדם עם שכל, ומאידך עם כושר להתעלם מהשכל כי אם היה לו רק את השכל, לא היה לאדם בחירה משום שעצם זה שהאדם חושב, זה כבר מראה לו שיש בורא לעולם, וגם למדע אין הסבר איך האדם חושב, הוא רק יודע לומר שהמוח החומרי, חושב בקרבו מחשבות מופשטות, ומכיוון שתכלית בריאת האדם היא, לעמוד בניסיון!!! בכדי שהאדם יוכל לעבור את המסלול של הניסיון, הקב"ה יצר בו כוחות המסוגלים לעצור אותו מלראות את המציאות הברורה שלפניו, ואף למרוד בו ולהתכחש מקיומו, אדם המצליח לעמוד בהתמודדות הזו, וזוכה להבין את החכמה של הבורא מתפעל מהנקודה הזו, יותר מכל הדברים שנגלים לפניו, כי החכמה הזו שרואים באדם ההרכבה בין השכל החד, לאטימות מוחלטת, היא החכמה הנפלאה ביותר שמתגלית לעינינו.

"אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם" (ל"ב - ל')

כאשר עוברים ישראל על ציווי של הקב"ה, מוכר אותם הקב"ה לאומות העולם לעשות בהם כרצונם. אך לא זו בלבד, כי בטבע העולם, כאשר אדם מוכר את עבדו, הוא לא מחויב להביאו לבית הקונה, אלא הקונה הוא הבא ולקחו מבית המוכר, אבל את כלל ישראל כותב הנצי"ב ב"העמק דבר", לא

די "כי צורם מוכרם", אלא "זה" הסגירם", הוא עצמו מוסרם בידי אומות העולם, כי בלי זה איך אפשר להבין כי "ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה", מכאן יש ללמוד ולהבין שכל מפלתם של ישראל היא בהשגחת הקב"ה שמסר את ישראל בדרך שהיא למעלה מהטבע.

"הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרותי" (ל"ב - ל"ד)

הרמב"ם [פרק ו' מהלכות תשובה] דן בשאלת העונש של המשעבדים בישראל, הרי הקב"ה גזר על זה. ובסיום דבריו אמר, כי זה מכלל התירוץ על קושיית ידיעה ובחירה, שאנו לא יודעים את דעתו של הקב"ה, ורק לו נתגלו תעלומות אלו. וזה "כמוס עמדי", זה סוד שייתכן "נקם ושלם" להמשעבדים, אף שבעצמו גזר עליהם לשעבד את עם ישראל.

"לי נקם ושלם" (ל"ב - ל"ה)

כותב ה"אור החיים", הגמ' בנדרים [ח:]: אומרת, לעתיד לבוא יוציא הקב"ה חמה מגרתיקה, הרשעים נידונים בה ואילו הצדיקים מתרפאים בה. וזה פירוש הפסוק "לי נקם ושלם", באותו דבר עצמו יש נקם לרשעים, ושילום שכר טוב לצדיקים.

"לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו" (ל"ב - ל"ה)

"וחש עתידות למו" - ומהר יבאו העתידות להם. [רש"י].

כותב האלשיך, הגמ' בסנהדרין [צ"ה]: אומרת, זכו אחישנה, לא זכו בעתה. זמן הגאולה השלמה היא רק בזמן אחד, בזמן שנבקע, אבל כשישראל יהיו בבחינת "זכו" והקב"ה יחיש זמן הגאולה, לזה אין זמן מיוחד אלא הרבה זמנים, כי הדבר תלוי בזכויות של ישראל. ומובן לשון הפסוק "וחש", אם הקב"ה יחיש את זמן הגאולה, "עתידות למו", הרבה זמנים לגאולה.

רמז נאה כתב רבי שמעון הירש לער שליט"א בספרו "שה לבית": 'אידם' נוטריקון 'אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף, דוד' - שבעת האושפיון הבאים לסוכה, שבזכותם יתקרב יום אידם במהרה בימינו, אמן.

"כי ידן ה' עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב" (ל"ב - ל"ה)

הקשה בספר "ייטב פנים", כיצד יכול הקב"ה לדון את עמו, והלא קיי"ל אין עד נעשה דיין, והקב"ה דן על פי מה שראה בעצמו? ותירץ, כל הטעם שאין עד נעשה דיין, הינו משום שהרואה במו עיניו את המעשה אינו יכול להפך בזכותו, אבל הקב"ה צדיק וישר, ואף כשרואה את מעשה העבירה, אומר אני גרמתי לו שבראתי יצר הרע, כדאמרו חז"ל, ולפיכך יכול אף הוא בעצמו להיות דיין כיון שיהפך בזכותו.

עפ"י פירש בספר "אמרי יצחק" את הפסוק שלפנינו, ה' אף שהיה עד הוא גם דיין, כיון ש"על עבדיו יתנחם", ולמה? משום "כי יראה כי אזלת יד", וכפי שפירש רש"י "יתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם", כיון שיודע שידם קצרה ובאונם יצרם חטאו.

"כי ידן ה' עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב" (ל"ב - ל"ה)

אומר רבי יהושע מקוטנא, "ועל עבדיו יתנחם", הקב"ה מתנחם על מיתת הצדיקים, אף כי "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו", אבל "כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב", שצדיקי הדור אינם יכולים עוד להשפיע על בני דורם ולעצור מעשיהם הרעים, כי שומע אין להם, ונוח להם שישתלקו מהעולם, ומתנחם ה' על מיתתם.

מספר רבי יהושע מקוטנא בשם חותנו רבי אברהם מסוכטשוב, בזמן שהאדמו"ר רבי יצחק מאיר מוורקא חלה במחלה שממנה נפטר, מסרו לרבי מקוצק שחסידי וורקא עוסקים כל הזמן באמירת תהילים לרפואתו. אמר להם הרבי מקוצק, אינני רואה בזה כל תועלת, כי לא את הצדיק דנים עכשיו, אלא דנים את הדור, אם הנהגת הצדיק הזה הולמת אותו, או נחוצים לו לדור מנהיגים אחרים, ומה תועיל אמירת התהילים אם הדור אינו לפי הפרנס.

"ואפס עצור ועזוב" (ל"ב - ל"ה)

אומר רבי זליג ראובן בענגיס, בדורות קודמים, אם היה איש פרוץ שלא יכל לעצור בעד תאוותיו, אבל את מעשיו עשה בסתר, ונקרא "עצור", כי היה נאלץ לעצור ברוחו נגד רצונו, ומי שהתנהג בגלוי בפריצות, היה נרדף על ידי הכלל, ונקרא בשם "עזוב" כמי שנעזב ומובדל מהציבור. אבל עכשיו "אפס עצור ועזוב", כי כולם חוטאים בפרהסיא ובראש חוצות, על מצב זה המוכר לנו מהיום, מודיעה לנו התורה כך כי יהיה.

"אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם יהי עליכם סתרה" (ל"ב - ל"ה)

הגמ' בגיטין [נ"ט]: אומרת, מימות משה רבנו עד רבי הקדוש לא היתה גדולה ותורה במקום אחד. שואל ה"חתם סופר", מאי נפקא מינה אם תהיה תורה וגדולה במקום אחד או לא? עונה ה"חתם סופר", הגמ' במנחות [ק"י]: אומרת, מאז שחרב בית המקדש, כל העוסק בתורת העולה, כאילו הקריב עולה, ויוצא, שתלמידי החכמים הם המקריבים קרבנות בימינו. ומה עם נסכים? אומרת הגמ' ביומא [ע"א]. הרוצה לנסך יין על גבי המזבח, ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין, ויוצא, שהתלמיד חכם מביא את הקרבן, וה"זבולון" מביא את הנסכים. רבי הקדוש, מלבד היותו תנא גדול ונשיא הסנהדרין, היה גם עשיר גדול והיה מפרנס תלמידי חכמים, יוצא, שהוא נחשב כמי שהקריב קרבן וגם ניסך נסכים, לכן היה תורה וגדולה במקום אחד. אומר ה"חתם סופר", הפסוק מציין את "חלב זבחימו" יחד עם "יין נסיכם", וכתוב "יהי עליכם סתרה", שכאשר מצבו הכלכלי של התלמיד חכם אינו איתן, אז "יקומו ויעזרכם", שאז נדרשת עזרה כלכלית, אבל אם יש תורה וגדולה במקום אחד, אז "יהי עליכם סתרה" - "סתרה" בגימטריה - תורה וגדולה שהם שש מאות שישים וחמש.

"ראו עתה כי אני אני הוא" (ל"ב - ל"ט)

כותב ה"חתם סופר", בגלות מצרים כתוב "אהיה אשר אהיה", וכתב רש"י בשם חז"ל, "אהיה" עמם בצרה זו, "אשר אהיה" עמם בשעבוד שאר

מלכויות. בשירת האזינו מדובר על הגאולה העתידה, אומר הקב"ה, עכשיו הגיע אותו הזמן אשר אני הוא, אז דיברתי בלשון עתיד "אהיה", ועכשיו שהגיע הזמן אני מדבר בלשון הווה - "אני אני הוא".

"ראו עתה כי אני אני הוא" (ל"ב - ל"ט)

אומר המוגיד ממזריטש, פירוש פסוק זה הוא כך, היחיד בעולם שראוי להיקרא "אני", זה "אני", הכל כאן נגדו יתברך והוא המחיה את כולם, ורק הוא יתברך נקרא "אני", כי אינו צריך לשום בריה.

"כי אני אני הוא ואין אלקים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל" (ל"ב - ל"ט)

תחיית המתים מן התורה מניין? הגמ' בסנהדרין [צ"א:] מביאה כמה פסוקים כראיה, ואחת הראיות היא מהפסוק "אני אמית ואחיה", מכאן רמז לתחיית המתים. כותב בעל הטורים, ג' פעמים "אני" שבפסוק הן כנגד ג' גלויות, ובפעם הרביעית כתוב "ואני", כנגד גלות רביעית שכתוב ביחזקאל [א' - א'] "ואני בתוך הגולה", לומר, שבכל הגלויות הקב"ה איתנו להצילנו.

אומר ה"חתם סופר", בהתחלה כתוב "אני אני", אח"כ כתוב "אני אמית ואחיה" ואח"כ כתוב "מחצתי" ללא התוספת "אני", ואח"כ כתוב "ואני ארפא". שתי הגלויות הראשונות הן בבל ומדי שהיו צמודות זו לזו, ולכן כתוב בסמיכות "אני אני". הגלות השלישית היא יוון, והגיעו למצב שנראה היה שאבדה התקווה, כיון שכמעט לא נשארו יהודים שומרי תורה, לכן הוא כותב "אני אמית ואחיה". הגלות הרביעית היא גלות אדום, ואנו מצויים בהסתר פנים גדול, ולכן כתוב "מחצתי" ללא התוספת "אני", אבל כשהישועה תבוא, היא תהיה כל כך עוצמתית, עד שכל אחד ידע כי יש אלוקים בארץ והוא העושה לכל המעשים, ולכן כתוב "ואני ארפא".

"אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא" (ל"ב - ל"ט)

בספר "פנינים יקרים" מביא שישואלים, מדוע כתוב פעמיים "אני"? ומתרין, רש"י פרשת וארא [פסוק ב'] כתב: כשנאמר "אני ה'" אצל מצוה פירושו נאמן לשלם שכר, וכשאמר אצל עונש אני ה' - פירושו נאמן ליפרע. ולכאורה קשה, למה נאמר אצל עונש אני ה' שזו מידת הרחמים, והרי היה צריך להיות כתוב אני אלוקים שזו מידת הדין? והתירוץ, העונש של הקב"ה גם הוא ממידת הרחמים, כדרך האב המייסר את בנו להחזירו למוטב. והזו "כי ידן ה' עמו", אפילו בשעה שהקב"ה דן ומעניש, הוא משתף את מידת הרחמים, והראיה, "ראו עתה כי אני, אני הוא", בין בשכר ובין בעונש, בין בהבטחה לשלם שכר ובין באזהרה, נאמן ליפרע, "אני הוא ואין אלוקים עמדי", גם אצל עונש לא נאמר אלוקים המרמז על מידת הדין.

רבי יצחק זילברשטיין שליט"א סיפר מעשה, יהודי נכנס אל **רבי חיים קניבסקי** זצ"ל וביקשו שיעתיר בעד אביו שזה עתה התגלה אצלו גידול במוחו, בחדרו של ר' חיים ישב באותו זמן **רבי חיים קרייזוויטש** זצ"ל נאב"ד אנטוורפן שביקש רשות מרבי **חיים קניבסקי** להשיב במקומו, וכמובן שר' חיים הסכים. השיב הגר"ח קרייזוויטש לכן הכאוב, שאם הוא רוצה שאביו יבריא, שידפיס את ספרי ה"שואל ומשיב" לרבי יוסף שואל נתנון זצ"ל.

כאשר יצא הבן, שאל **רבי חיים קניבסקי** את אורחו מה ראה לייעץ לכן עצה זו? השיבו הגר"ח קרייזוויטש שהוא מכיר היטב את אביו של אדם זה, אשר בעבר דיבר סרה על בעל ה'שואל ומשיב', וחשב שמן הסתם זו היא סיבת מחלתו, וממילא כאשר יתקן את אשר חטא, ושב ורפא לו. וכך הוה, הבן התאמץ מאוד בהדפסת הספרים, ובתוך זמן קצר חזר אביו לאיתנו הראשון, בבראות בס"ד.

"אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא" (ל"ב - ל"ט)

שואל **רבי חיים קניבסקי**, מדוע בכל הפסוק כתוב לשון עתיד "אמית ואחיה" "ארפא", ואילו "מחצתי" כתוב בלשון עבר? ומתרין על פי הגמ' בפסחים [ס"ה:], שבתחילה מה שאני ממית אני מחיה, ואח"כ מה שמחצתי אני ארפא, עומדין במומן ומתרפאין. אם כן מובן שהפסוק מדבר כעת עם החיים, כשאומר "אני אמית" אתכם לעתיד, ואח"כ אחיה אתכם לעתיד, ומה ש"מחצתי" אתכם כבר בעבר, "אני ארפא" לעתיד.

החיד"א בספרו "נחל קדומים" כותב, הגמ' בפסחים [ס"ה:] אומרת, בתחיית המתים יקומו המתים במומן, כדי שכל רואיהם יכירו, ואח"כ יתרפאו. וזה הפירוש "אני אמית ואחיה" בתחיית המתים, ואחרי שיקומו במומן "מחצתי ואני ארפא".

לפי"ז מסבירים את הפסוק מההפטרה של השונמית [מלכים ב' - ל"ד] שהנביא הבטיח לה בן, אבל אח"כ הילד לא חש בטוב ונפטר, היא שמה אותו בעליית הגג ורצה לנביא, והנביא החיה אותו, אמר הנביא לשונמית בואי וקחי את בנך, וכתוב "ותשא את בנה ותצא". שואל בנו של הרב מבריסק, למה היתה צריכה לשאת אותו על הידיים? שתתן לו ללכת. אלא, הוא נפטר מתוך חולי כי הוא חש בראשו, והגמרא אומרת שקודם כל קמים לתחיה ורק אח"כ מבריא, לכן עם תחייתו היא נשאה אותו על הידיים.

"אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא" (ל"ב - ל"ט)

שואל **רבי יחזקאל אברמסקי**, מדוע בברכת "רפאנו ה' ונרפא" אומרים "כי תהילתנו אתה", ולא נזכר שבח כזה בכל שאר ברכות התפילה? ותירין, אנשים חושבים כאילו ביד הרופא לרפאות, לכן מוסיפים ומדגישים "כי תהילתנו אתה", להודיע שהרפואה אינה כי אם ממנו יתברך, ואך לו בלבד התהילה, ואילו הרופא אינו אלא שלוחו של מקום.

"ואין מידי מציל" (ל"ב - ל"ט)

הגמ' במסכת סנהדרין [ק"ד:] אומרת, בן מזכה את אביו, אבל אבא לא מזכה בן (לעולם הבא). מבאר **רבי חיים קניבסקי**, הרי אם האבא צדיק והבן רשע, האבא לא יכול לזכות את בנו, כי אדרבה, כמה שהאב יותר צדיק, כך התביעה על הבן גדולה יותר שלא הלך בדרכו. אבל הבן, כן מזכה את האבא, כי אם הבן היה יכול להיות צדיק, כנראה שהאב לא היה כל כך רשע...

"הרנינו גוים עמו" (ל"ב - מ"ג)

לאותו הזמן ישבחו העובדי כוכבים את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו, יודעים היו בטובו ובשבחו. [רש"י].

האדמו"ר רבי יחזקאל מקוזמיר היה אומר, אומרים בתהילים [קכ"ו - ב] "אז ימלא שחוק פינו", מדוע "שחוק", היה צריך להיות כתוב אז ישמח לבנו? אלא, הצחוק יהיה שבדורות של תנאים ואמוראים, גאונים, מקובלים וצדיקים, המשיח לא בא, ובסוף הוא יבוא בדור שפל כשלנו, האם זה לא יהיה צחוק בעיני כולם?

"ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון"
(ל"ב - מ"ד)

שואלים, מדוע בכל התורה נקרא יהושע וגם בפרשת וזאת הברכה [ל"ד - ט], ורק כאן כתוב הושע? בספר "משיב דברים" מתרץ, בפרשת שלח [י"ג - ט"ז] כתוב "ויקרא משה להושע בן נון יהושע", אומר התרגום, שכשמושה רבנו ראה ענוותנותו של יהושע, הוסיף לו יוד, שהיא הקטנה שבאותיות, להראות לכל העולם את ענוותנותו. אבל עכשיו, כשמסר לו את ההנהגה, קרא לו בשמו הנכון הושע, כדי ללמדו שמנהיג אסור לו להראות עניויות יתירה כלפי העם.

ובשם ה"כתב סופר" מתרצים, כשיהושע הלך עם המרגלים, היה זקוק לסעד ולסיוע שלא יכשל בעצת המרגלים, לכן הוסיף משה רבנו אות אחת לשמו וקראו יהושע לרמוז, י-ה יושיעך מעצת המרגלים. אבל כעת, לפני פטירתו ומסירת ההנהגה ליהושע, ביקש משה רבנו לרמוז לכלל ישראל ששוב אין יהושע זקוק לסעד ולתמיכה, והוא ראוי להנהגה מצד עצמו. וה"בלי יקר" מתרץ, כיון שהאות שהוסיפה היתה בגלל י-ה יושיעך מעצת המרגלים, א"כ, כל זמן שאחד מדור המרגלים חי, עדיין היה צריך את השם "יהושע", אבל כשהדור הזה נגמר, שוב לא היה מקום לתפילה זו.

ובשם הרבי ר' העשיל מובא: על הפסוק [במדבר י"ג - ט"ז] "ויקרא משה להושע בן נון יהושע" אומר המדרש, נתוספה לו ה"יוד" של שרה אמנו, שלפני כן קראו לה שרי, שנה לפני שנולד יצחק, והיא היתה אז בת שמונים ותשע, כשמתה היתה בת מאה עשרים ושבע, יוצא ששלושים ושמונה שנים היתה בשינוי השם. להושע שינו את שמו בשעת שליחת המרגלים, בשנה השניה לצאת בני ישראל ממצרים. בפטירתו של משה נשלמו ארבעים שנים של דור המדבר ושלושים ושמונה שנים מאז ששינו את שמו מהושע ליהושע. והיות ואת האות הזאת קיבל משרה, חזר משה וקראו בדיוק באותו זמן בשמו הקודם.

רבי יהושע בוימל זצ"ל מתרץ, בשעתו קרא לו משה רבינו בשם זה, היה זה דרך תפילה י-ה יושיעך מעצת מרגלים' כדי שלא יתפתה למזימתם ויצטרף חלילה למוציאי דיבת הארץ. ברם, עכשיו שנתמנה הוא עצמו יהושע למנהיג העם, אפשר לסמוך ולבטוח שמוציאי דיבה למיניהם לא יזדקקו עוד לחפש פגמים בארץ ישראל ולהבאיש את דיבתה, כי טרודים יהיו בחיפוש מומין ומתיחת ביקורת על מנהיגם החדש...

ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצו את בניכם לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת (ל"ב - מ"ו)

כל עוד היו בני ישראל במדבר, היה להם קל לשאת ולתת באמונה. המן ירד לכל אחד כדי מחסורו, וגם שמלתם לא בלתה - כך שלא היתה כל עילה לרמאות, גול והונאה. אבל כאשר נכנסו לארץ ישראל, והיה על כל אחד לטרוח - לחרוש ולזרוע, לשאת ולתת - כדי לפרנס את עצמו ובני ביתו, היה להם ניסיון חדש בדברים אלו, והם התקשו להתמודד ולהתגבר על נטיות

"הרינינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצרייו וכפר אדמתו עמו" (ל"ב - מ"ג)

שואל ה"חתם סופר", מדוע מוגיע לגויים עונש, הלא הם עשו בסה"כ את רצון ה' ומילאו את שליחותו כשעינו את בני ישראל? ומתרץ, היות "וכפר אדמתו עמו", שעם ישראל כבר כיפר בכך שבית המקדש נחרב וגלינו מארצנו, ולכן לא היה על הגויים להוסיף חטא על פשע ולהכות בנו, ולכן "ונקם ישיב לצרייו" כיון ש"וכפר אדמתו עמו", הכפרה כבר היתה, כי כשנחרב הבית העם יצא לגלות, ועם כל זאת הגויים המשיכו להכות בנו מתוך רשעות לשמה, ועל זה יפרע מהם הקב"ה ביום הדין.

"ונקם ישיב לצרייו וכפר אדמתו עמו" (ל"ב - מ"ג)

למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא, שאמר ותאחז במשפט ידי, לא כמדת בשר ודם מדת הקדוש ברוך הוא, מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו, והקדוש ברוך הוא זורק חציו ויש בידו להשיבם. [רש"י]

לפי דברי רש"י אלו מבאר רבי משה מבאיאן ביאור נפלא בדברי הגמ' בתענית כט. ששריפת בית המקדש התחילה בשלהי תשעה באב ועיקר הדליקה היתה ב' אב. ואמר רבי יוחנן אילו הייתי באותו הדור הייתי קובע את הצום ל' באב.

ויש להקשות הרי רבי יוחנן עצמו סובר אשו משום חציו, ומבאר הנימוקי יוסף שכמו חץ ברגע שיצא מידו נגמרה המלאכה הוא הדין באש ברגע שהדליק נגמרה מציודו כל פעולת ההדלקה. וא"כ אילולי דברי רש"י היה קשה על רבי יוחנן מדוע היה קובע את הצום לעשירי הרי אשו משום חציו, וממילא התחלת הדליקה כבר קבעה שהמלאכה נגמרה בתשיעי וא"כ הזמן לצום הוא בתשיעי? אמנם לפי רש"י כאן הדבר מובן, כיוון שרק בבשר ודם נאמר הדין שכשהחץ יוצא מידו א"א להשיב, משא"כ אצל הקב"ה אפי' כשהחץ יוצא מידו הוא יכול להשיב, והרי את ביהמ"ק הקב"ה שרף בעצמו כדאיתא בב"ב ק"ס: ובידו להפסיק את האש בכל רגע, לפיכך אמר ר"י אני הייתי קובע זאת לעשירי.

"וכפר אדמתו עמו" (ל"ב - מ"ג)

כתב הש"ך: "אדמתו" - אותיות ד' אמות, "כמו שאמרו ז"ל כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מוחלין לו כל עוונותיו" (עי כתובות קיא.).

"כי דם עבדיו יקום" (ל"ב - מ"ג)

בימי שני וחמישי אנו אומרים [ב"הוא רחום"] "נחשבנו כצאן לטבח יובל", מבאר רבי שמואל דוד וואלקין בשם ה"משך חכמה", סוף האדם למות מוות טבעי על מיטתו, ואם יהרגוהו או ישחטוהו, הרי זה אסון, ואילו בבהמה זה הדיפך, כי הרי סוף בהמה לשחיטה, ואם היא תמות מעצמה זו אסון. ועל זה

ליבם לעבור על איסורים אלו. אומר רבי שמעון סופר בספרו "שיר מעון", לכן הזהירים משה רבינו קודם בואם לארץ ישראל, 'שימו לבבכם לכל הדברים וגו' אשר תצוו את בניכם', כי היו צריכים כעת חיזוק מיוחד 'לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת' - להתנהג במשא ומתן באמונה וביושר.

"כי לא דבר ריק הוא מכם" (ל"ב - מ"ו)

ואם ריק הוא מכם. [רש"י].

מרח"ה חפץ חיים זצ"ל בספרו "חובת השמירה" [פרק ד'], ביאר הפסוק הזה בדרך משל: למה הדבר דומה, לאכסניה מהודרת במטרופולין, בה התארחו הסוחרים ובני פמלייתם. העגלונים והמשרתים הצטופפו באולמות השינה שבקומת הקרקע, העוזרים ומנהלי החשבונות התגוררו בחדרים פרטים בקומה האמצעית, ואילו הסוחרים העשירים עצמם זכו ביחידות דיוור מהודרות וגדושות מותרות בקומה העליונה.

מובן שמחירי הדיוור היו בהתאם, והשירות אף הוא. העגלונים והמשרתים ניוזנו משיירי המטבח, היועצים ומנהלי החשבונות סעדו באולם האוכל, ואילו הסוחרים זכו בארוחות מעדנים שהועלו לחדרם. הגיע יום היריד, ותפוסת האכסניה הגיעה עד קצה גבול האפשר. ידי העובדים מלאו עבודה, עד שהוצרכו הבעלים לקבל עובד חדש לשורת עובדי האכסניה. שקדן וזריז היה הלה, ועבד בקדחתנות מבוקר עד ערב, דא עקא שהתלונות הלכו והצטברו. הסוחרים השמיעו תלונות על השירותים שלא ניתנים, החדרים לא מסודרים, והאוכל לא מוגש. קרא בעל האכסניה לעובד והשמיע בפניו את קובלנות הסוחרים, התנצל העובד המסור ואמר: מה בידי לעשות ואין לי אלא זוג ידיים אחד, מהשכמת הבוקר עובד אנוכי ועמל בפרך להביא לכל עגלון ומשרת את ארוחתו ולהשביע רצונו. כל היום כולו טורח אני בקומת הקרקע, ועדיין לא הגעתי לקומה האמצעית, ואיך תדרוש שאשביע רצון שוכני הקומה העליונה.

הוא סכל - קצף עליו אדוניו וקרא: הרי הפכת היוצרות, הלא האכסניה מיועדת בעיקרה לסוחרים האמידים, ועליהם פרנסתה. השאר טפלים הם ורווחי מהם זעומים.

והנמשל, עיקר האדם היא נפשו המשכלת שמשכנה במוח, ועל ידה הוגה הוא בתורה ודבק בבוראו. למטה ממנה צרכי מאכלו וקיום גופו, הטפלים הם לנשמה, אך גם בהם מקיים הוא מצוות 'נשמה שנתת בך החייה' [תענית כ"ב]., וחיצוניים יותר הם בגדיו ומלבושיו ועד לדברי המותרות. אשרי המנהיג עצמו בסדר עדיפות נכון, ועיקר מעייניו בסגולו לנפשו קנייני נצח, ככתוב 'מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי' [תהלים ק"ט - צ"ו], תשומת לב פחותה מקדיש הוא למאכליו, ותשומת לב מזערית לענייני המותרות. בניגוד לאלו שעיקר מעיינם בלבוש ומעון, מותרות ומעדנים, ומתוך כך אינם מקדישים לנפש מאומה, מזניחים אותה ולמעשה מזניחים את עצמם, ומאבדים עולמם, עליהם יאמר 'ראיתי עבדים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ' [קהלת י' - ד'], עולם הפוך...

בספר חפץ חיים על התורה כתב: רואים אנו לדאבונינו, שישנם אנשים הרחוקים ממצוות כמו תפילין וציצית, ואפשר לחשוב כי חכמים הם בעיניהם, והמצוה אינה נחשבת להם לכלום. והאמת, שלא ראשם גדל והתרחב עד שהתפילין "התקטנו" עליו, נהפוך הוא, "ראשם התקטן"

ליבם לעבור על איסורים אלו. אומר רבי שמעון סופר בספרו "שיר מעון", לכן הזהירים משה רבינו קודם בואם לארץ ישראל, 'שימו לבבכם לכל הדברים וגו' אשר תצוו את בניכם', כי היו צריכים כעת חיזוק מיוחד 'לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת' - להתנהג במשא ומתן באמונה וביושר.

שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום" (ל"ב - מ"ו)

'צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה'. [רש"י]

נשיא ארה"ב בא לבקר במוסד תורני כלשהוא לפני שנים רבות, ולפני הביקור באו אנשים להכין את כל ענייני הביטחון וקבלת הפנים. כשנכנסו לאולם שהיתה אמורה להתקיים שם קבלת הפנים, אמרו שצריך להסיר את כל התמונות התלויות על הקיר וכן את הוילונות שהיו שם עם פרחים וציורים, ותחתיהם להתקין וילונות פשוטים, וכששאלו אותם על מה ולמה?! השיבו שכאשר בא נשיא המדינה הגדולה בעולם צריכים הכל להסתכל עליו והוא צריך להיות הנקודה המרכזית באירוע, ואי אפשר שיהיו שם תמונות וציורים המסיחים את דעתם של האנשים מלהסתכל על הנשיא.

למד מזה וזה רבי חיים שאול קויפמאן זצ"ל בספרו "משחת שמן", לימוד השכל נורא, דאם למלך בשר ודם כן, ק"ו למלך מלכי המלכים הקב"ה כשעובדים אותו בתורה ותפילה, שאנו צריכים שלא להסיח דעת כלל ושיהיו כל מבטינו ומגמתנו רק בו יתברך שמו. וכל זה נכלל במה שפירש רש"י, שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה - שלא יסיח דעתו ממנה כלל.

"לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת" (ל"ב - מ"ו)

חובתו של כל יהודי ויהודי היא לקיים את כל דברי התורה גם כאשר אין הדברים קלים לעשיה כל כך. בענין זה סיפר רבי יעקב גלינסקי זצ"ל, אדם חילוני טען כלפיו שהזמנים השתנו, ומצוות התורה אינן מתאימות לתקופה הנוכחית, לכן צריך לשנות מעט את התורה ולהתאים אותה אל העולם של היום. תאר לך - השיב לו הרב - שילד קטן גדל, ומגיע להתלונן על שהנעל לוחצת לו. להורי הילד יש כמה אפשרויות לפתרון בעיה זו, באפשרותם כמובן לקנות נעל חדשה, אך ישנם פתרונות נוספים, הם יכולים לחתוך את קצה הנעל, כך שהבוהן תוכל להציץ החוצה וירוח לה... יהיו שימליצו ללכת יחף, ואולי גם כאלו שיתעלמו ויעדיפו שימשיך לכאוב לו, אבל על אפשרות אחת אף אחד מעולם לא חשב, לחתוך את האצבע, כך שהרגל תתאים את עצמה לנעל... את זה גם האזורים שבהורים אינם מעלים על דעתם, כי הכל מבינים שנעל צריכה להתאים לרגל, ולא הרגל לנעל. כך גם בנושא הזה - המשיך להסביר, התורה היא "הרגל" ואנו "הנעל", אתה מתייחס אל התורה כאל דבר שנועד לגרום לך להרגיש טוב בעולם, ולכן כשמשוהו לוחץ ולא מתאים לך, אתה מיד טוען, הבה נחתוך ונקצץ את "הרגל" ונתאים אותה ל"נעל". אבל האמת היא, שהתורה היא הדבר האמיתי והנכון ביותר שיש, ואנחנו אלו שצריכים להתאים את עצמנו לתורה, משום כך, כאשר קשה לנו עם קיום מצוות התורה, עלינו למצוא בעצמינו פתרון לכל מיני קשיים, אך חלילה לנו מלגעת בתורה הקדושה, ואם עדיין אתה סבור שיש מקום

ומצפונים עצומים וגדולים, ועליך מוטלת המלאכה להתייגע בתורה וללמודה עד שתמצא בה מרגליות ופנינים יקרים.

"כי לא דבר ריק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים וכו'" (ל"ב - מ"ז)

כתוב בירושלמי [פאה א' - א'], אמר רב מנא "כי לא דבר ריק הוא ואם ריק הוא, מכם הוא". הגמרא בחגיגה [ז' - ו:] אומרת, אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחת. מבאר בספר **"פנינים יקרים"** מביא בשם ה**"נתיבות עולם"**, זהו "אם ריק הוא מכם" - בגימטריה מאה, שלא שניתם אלא מאה פעמים. וזהו גם הרמז בשיר השירים [א' - ב'] "ישקני מנשיקות פיהו" ולא מנשיקות פיו, כי "פיהו" בגימטריה מאה ואחד. וזהו גם כוונת הגמ' בפסחים [נ']. "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו", "לכאן" גימטריה מאה ואחד, מי שבא לכאן, שלמד מאה ואחד פעמים, ותלמודו בידו, לימודו מתקיים. וגם "אני לי" - גימטריה מאה ואחד, "מי לי", מה השגתי.

"כי הוא חייכם" (ל"ב - מ"ז)

כותב רבי שלמה קלוגר, כי המניח בן כמותו, כאילו לא מת, א"כ הוא חי לעולם על ידי התורה.

"ובדבר הזה תאריכו ימים" (ל"ב - מ"ז)

עיקר תכליתו של האדם בעולם הזה הוא לעסוק ולעמול בתורה, וכמ"ש [איוב ה' - ז'] 'אדם לעמל יולד' לעמלה של תורה, וכן אמרו [איכה רבה ג'] 'טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו' עול תורה, ורש"י פירש [ריש פרשת בחקותי] 'אם בחקותי תלכו' שתהיו עמלים בתורה, כי עיקר הכל הוא עמל התורה. והנה את התורה שבכתב אפשר לסיים חיש מהר, שהרי היא חצובה ומסוימת ויברך על המוגמר בניקל, אך אם יבוא לעמול בלימוד דרשות חז"ל על כל קוץ וקוץ שבתורה, וירצה לברר וללבן את ההלכות העמוקות מני ים שהם כהררים התלויים בשערה, הרי לזה צריך לאריכות ימים ושנים, נמצא שאחרי שנותן התורה השי"ת ציווה עלינו לעסוק בתורה ולשים כל מעיינינו בעמל התורה, אם כן בהכרח שיתן לנו חיים ארוכים כדי שנוכל לקיים מצוותיו יתברך כדבעי. כותב בעל ה"מענה שמחה" זצ"ל אב"ד מאטרסדורף, זה שרמז לנו 'כי לא דבר ריק הוא', אל תחשוב שבתורה שבכתב לא נמצא אלא פשוטו של מקרא והיא משוללת פנימיות ועמקות, אלא אדרבה יש לנו לדרוש בתוה"ק את אותיותיה ותגיה כמו שאמרו חז"ל [קידושין ל'] 'לפיכך נקראו הראשונים סופרים, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה; והיינו כדי להראות שאין בה שום חסר ויתר והכל ניתן מהשי"ת במידה ובמשקל ובמשורה. ואם תדעו שהתוה"ק 'לא דבר ריק הוא מכם' אלא צריכה עמל ויגיעה רבה לעמוד על עומק כוונתה, אז ממילא תזכו שתהיה 'כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים', שבהכרח יעניק לכם השי"ת שנות חיים מרובים, שהרי אתם באים בטענה חזקה שאי אפשר להבין סודות התוה"ק אלא על ידי אריכות ימים ושנים.

הש"ך על התורה דורש את המילים "ובדבר הזה" - בדיבור בלבד, היינו, אפילו ללא הבנת הנלמד, "תאריכו ימים", תזכו לחיים ארוכים. ובזה יש

והצטמק עד שהתפילין החליקו ונפלו מראשם. דומה הדבר למי שתפרו לו בגד לפי הזמנה, לאחר זמן בא לחייט בטענה שהבגד רחב עליו. אמר לו החייט, לא הבגד השתנה, אלא אתה השתנית, אתה חולה במחלה ובשרך כחש. התפילין הם כפי מידת ראש האדם, אבל אם הראש התקטן, הם נופלים מראשו. "כי לא דבר ריק הוא", ואם ריק הוא, "מכם" הוא ריק.

ובנוסח אחר מבאר היה ה**"חפץ חיים"** [תורה אור, פ"ז], כי על עשיר שנהיה עני ניתן לומר שנתרוקן מעשירותו, שהיה עשיר וכעת התרוקן מכל נכסיו. וכן גיבור שכוחו עזבו, מתאים לומר עליו שנתרוקן מכוחו וגבורתו. וכן חכם ונשתטה, נחשב שנתרוקן מחכמתו. אבל מי שמות לא שייך לומר כי הוא נתרוקן מחייו, כי כל מהותו חסרה היא. ולפי זה הוא הדין בתורה, שלא שייך לומר על אדם שנתרוקן מלימודו, שהרי הם חייכם. וברגע שאין בו תורה, הרי הוא כמות. נמצא אין כלל מושג שאדם ריק מתורה, כי אם אין לו תורה אינו חי, ולא נוכל להגדירו כמי שנתרוקן מן התורה, אלא כמות שאין לו חיים. הוא שאמר 'כי לא דבר ריק הוא מכם' - כי הוא חייכם'.

"כי לא דבר ריק הוא מכם" (ל"ב - מ"ז)

ה**"בן איש חי"** בספרו **"עוד יוסף חי"**, פירש דברי הפסוק בדרך משל נפלא: מעשה שהיה באחד ששלח לחברו היושב בארץ רחוקה לקנות לו חמור חשוב מארצו ולשלחו אליו, אך חברו לא קנה לו חמור אלא שלח לו קב שעורים עם השליח, וכשהביא השליח את השעורים, צחקו כל היושבים שם ואמרו לו זה חבריך, לא די לו שלא עשה המבוקש שלך לקנות לך חמור, אלא הוא משחק בך ששלח לך שעורים וכי לא נמצא כאן שעורים!?

ענה אחד מן היושבים ואמר: האיש ששלח השעורים מעיר רחוקה אינו משחק בחבירו, אלא הוא מלמדו דעת והשכל בזה, ובזה ששלח לו שעורים השיב לו בזה תשובה למה לא קנה לו את החמור שביקש ממנו, שאלוהו היושבים מה טעם בדברים אלו שאתה אומר - תפרש דבריך, ואמר - השליח בא להודיעו: אתה חושב כי חמורים של ארצכם הם חלושי כח שאין החמור יכול לישא עליו משא של חמש סאין אלא שני סאין ולמרב - שלש, ולכן שלח לקנות לו חמור בארצו שהחמורים של ארצו חזקים ובעלי כח!?! ואתם טועים בדבר זה, כי החמורים של ארצו ושל ארצכם שווין הם, וכמו שחמור ארצו יכול לישא משא של חמש סאין כן חמור ארצכם יכול לישא משא כזה, ורק אתם צרי עין שאין אתם נותנים לחמורים שלכם רק תבן בלבד ואיך יהיה להם כח לישא משא כבד, ולכן שלח קב שעורים, לומר - תנסה לתת קב שעורים לחמור בכל יום, ותראה איך הוא יכול לישא משא כבד של חמש סאין כחמורים של ארצו, נמצא החסרון הוא מכם, עד כאן.

ובזה יובן הפסוק - אם הוא ריק, אם אתם רואין בהשקפה הראשונה על איזה דבר מדברי התורה שהוא ריק, שאין אתם מוצאים בו דבר ללמוד ממנו, הנה סיבתו היא 'מכם', כי מחמת שאין אתם יגיעים למצוא המפתח של ההסגר שנסגר בו אותו דבר, לכך אתם חושבים אותו ריק ואין בו כלום, ואתם טועין בזה, שאם באמת הייתם יגיעים בו הייתם מוצאים כל דבר ודבר אצור בו כמה מרגליות יקרות. וכך מוכרח להיות יען כי כל דבר ודבר מפסוקי התורה הוא חייכם, ואיך ימשך חיות מן דבר ריקן שהוא פסוקי 'ואלה המלכים' וכיוצא בהן, אלא ודאי מוכרח אתה לומר שכל דבר ודבר מלא ידיעות יקרות

תקוה למי שמגיע לשיעור תורה ואינו מצליח להבין את דברי המגיד שיעור, אמנם ישנה הבטחה "כי חיים הם למוצאייהם ולכל בשרו מרפא", אל תיקרי למוצאייהם אלא למוצאייהם בפה, אפילו על הוצאת המילים מהפה לבד זוכים לחיים.

"וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה" (ל"ב - מ"ח)

בספר "צרור המור" כתב, התורה באה ללמד אותנו כמה גדול כוחו של משה רבנו, שהרי ביום פטירתו, ז' באדר, כתב ספר תורה ונתנו לכהנים, ובו ביום כתב שנים עשרה ספרי תורה ל"ב שבטים, ובו ביום העיד שמים וארץ בדברי השירה הזאת, ובו ביום חזר לבאר השירה הזאת לכלל ישראל, ואחרי כל זה בירך אותם ועלה להר העברים. וזה באמת מהניסים הגדולים שבכל התורה.

"בעצם היום הזה" (ל"ב - מ"ח)

כתב ה"כלי יקר", יום המוות נקרא "הערב שמשו" של האדם, אבל משה רבנו ביום מותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה, והוא היה דומה כאילו הוא עומד באמצע ימיו, היינו "בעצם היום הזה", כשהשמש בעיצומו.

"בעצם היום הזה וכו' עלה אל הר העברים הזה" (ל"ב - מ"ח - מ"ט)

כתב הספרי [הובא ברש"י], בג' מקומות נאמר "בעצם היום הזה". א'. אצל נח, שהיו בני דורו אומרים, אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו להיכנס לתיבה. ב'. נאמר במצרים, שהיו המצרים אומרים: אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחים אותם לצאת. ג'. וגם במיתתו של משה רבנו אמרו: אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו. אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן. אמר הקב"ה הריני מכניסו בעצם היום הזה וכל מי שיש בידו למחות יבוא וימחה.

ויש להקשות, בשלמא שני המקרים הראשונים, חשבו שיוכלו למנוע בגופם את כניסתו של נח ואת יציאת בני ישראל, אבל איך הם חשבו שיוכלו למנוע את מיתתו של משה רבנו, וכי ניתן למנוע מיתה?

מתרץ החידושי הרי"ם, ישראל היו אומרים - נרבה ונפציר בתפילות ותחנונים לאין סוף ושיעור, ועל ידי התפילה יהיה בכוחנו למנוע את מיתתו, ובאמת אכן צדקו בכך שיש בכח התפילה לשנות סדרי בראשית, אלא דכאן גזרה חכמתו יתברך שלא תועיל התפילה.

שכני וידידי הרב ברוך פלגמן [רמז ירושלים] הביא את דברי רבי אייזיק אוזבנד ז"ל ראש ישיבת טלו בספרו "לקח דעת" שביאר מדוע לא ניתן להם הכח לפעול בתפילות, משום שכלל גדול הוא ביסודי האמונה, אדם יכול להתפלל ולבקש ולפעול הרבה בתפלתו, אבל בתנאי שיתלה הדבר בהקב"ה לבד. אבל אם יתלה במעשי עצמו שבתפלתו הוא פועל, הרי זו כפירה! אדם יכול לבקש רחמים מן השמים לביטול גזירות, אבל אינו יכול לתלות הדבר בעצמו או בכל בשר ודם, לומר כאילו בכחו לבטל גזירות, ובני ישראל כשלו בלשונם ואמרו 'אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו', תלו מניעת מיתתו של משה בכח עצמם, ועל כן ניטלה מהם סגולת התפילה שהיה בכוחה לפעול, "עכ"ל. ומזה יש לנו מוסר השכל, דבר בעיתו -

בתקופת השנה של עשי"ת. כאשר מתפללים להשי"ת בימים אלה, יש לכל אדם להחדיר ללבבו, שהוא תלוי אך ורק ברחמי הקב"ה, ואין בידו לפעול בתפילות וכדומה אם אי"ז רצונו יתברך, וע"י הכרה זו יזכה בס"ד לגמר חתימה טובה.

ומן העניין להוסיף את דבריו של רבי אברהם ווינפילד זצ"ל בספרו "לב אברהם", שמכאן נוכל ללמוד גודל כח התפילה, שכל כך היו בטוחים בעצמם שבכוחם להתאמץ בתפילה, עד שלא יאה באפשרות לקחת את משה רבינו מהם, והכתוב מודיע לנו שבאמת צדקו בחשבונם, וכמו שהיה צורך בהפעלת כח מיוחד למנוע מהם לשבור את התיבה או למנוע מהם לעכב יציאת ישראל ממצרים - כמו כן הוצרך כח מיוחד למנוע מהם לעכב בתפילתם מיתת משה, כי דא ודא אחת היא - כח התפילה כמוהו ככח טבעי הפועל בחוקי הטבע, וכן היה הקב"ה כביכול צריך לבקש ממשה [שמות ל"ב - י'] 'ועתה הניחה לי וגו'', וכמו שמביא רש"י [דברים ג' - כ"ד] 'וכי תופס הייתי כך?! אלא לפתוח פתח שבי תלוי להתפלל עליהם', הרי שבאמת ע"י תפילה יכולים כביכול לתפוס בהקב"ה ולא רק תפילות רבים או תפילת רבים כוחו גדול כ"כ, אלא בא וראה שהוצרך הכהן גדול להתפלל תפילה מיוחדת בבית קודש הקדשים 'שלא תכנס לפניך תפילת עוברי דרכים' שמתפללין שלא ירדו גשמים [יזכא נ"ג], היינו שיש זמן שהעולם צריך לגשמים והקב"ה רוצה ליתן להם צרכיהם, עכ"ז יתכן שפלוני אלמוני עובר דרכים יתפלל שלא ירדו באשר זה יפריע לו בהליכתו, אזי יתכן שהשי"ת יקבל תפילתו ולא יתחשב בהצורך הכללי, עד שהיה הכה"ג צריך להתפלל לבטל תפילתו, וגם זה לא הועיל נגד עובר דרכים צדיק כר' חנינא בן דוסא, ע"ש.

רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ביאר, שהצד שהיו בני ישראל מועילים למנוע את מיתתו היה - כיון שהרגישו בליבם הכרת הטוב גדולה ועצומה לאיש האלוקים, כמו שאמרו "שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד את המן", היה באפשרותם למנוע את מיתתו, וכמו שהמדרש בשמות רבה [ד' - ב'] אומרת, "הפתח פתח לחבירו, נפשו הוא חייב לו", ומכאן זה החיו אליהו ואלישע מתים, ולו לא היתה להם התחושה וההרגשה של "נפשו הוא חייב לו", לא היה בכוחם להחיות מתים, גם אם היו רוצים. וכן כתוב בחז"ל במסכת כתובות [ק"ד] "עליונים מבקשים את רבי ותחנונים מבקשים את רבי", ומשמע שכל זמן שהתאמצו בתפילה, לא יכלו העליונים לגבור וליטול נשמתו. כך גם בענין פטירת משה רבנו, על ידי התקשרות ישראל אליו בגלל החסדים הגדולים שגמל איתם, הרי אם היו מתאמצים בכל הכוחות הטמונים בהם, יכולים היו למנוע מיתת משה רבנו, אלא ששינה הקב"ה את הטבע והמיתו "בעצם היום הזה".

הגאון רבי יצחק צבי [זיידל] סמיאטיצקי זצ"ל היה ר"מ בלונדון בישיבת "תורת אמת" של חותנו הגאון רבי משה שניידר זצ"ל, והיה נודד למדינות מרוחקות כמרוקו, טונים ואלג'יר, על מנת לקבץ בחורים מבני המקום ולשולחם לאוהלה של תורה ללמוד בישיבה. בעת שהותו בארגנטינה, נפטר בדמי ימיו באופן פתאומי בכ"ו באלול תשט"ז. נשאו את מיטתו משם לארצות-הברית, ומשם ללונדון, ומשם לארץ ישראל בה ניתן לקבורה

"עלה אל הר העברים הזה הר נבו וכו' וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחוזתה ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמיק" (ל"ב - מ"ט - נ')

שואל רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא", מדוע נאמר הכל בלשון ציווי "עלה" "ראה" "ומת" "והאסף", איך אפשר לצוות למות, הלא משה רבנו ימות בכל מקרה, כי הקב"ה יטול את נשמתו, ומה טעם יש לצוות? והתירוץ, הקב"ה רצה לתת למשה רבנו שכר גם בעד הרצון למות. הרי משה רבנו כל כך הרבה להתפלל וכל כך רצה להיכנס לארץ ישראל, עד שהקב"ה פיצה אותו, שגם מותו יהיה לגביו בגדר מצווה, ואז משה רבנו דילג על כל המכשולים, בשמחה, "הלא יש מצוה למות"! זה כדאי. והוספתי, רואים כאן מהו ערכה של מצוה. משה רבנו, אדון הנביאים, פה אל פה אדבר בו, כל כך הרבה זכויות, קריעת ים סוף וכל מה שמושה רבנו עבר עם בני ישראל, ובכל זאת עוד מצוה לחטוף לפני הפטירה. וכי מה צריך משה רבנו להוסיף לזכויותיו - וכי מה חסר לו אם בחייו זכה לפה אל פה, כל שכן לאחר פטירתו, והקב"ה הוא זה שמצווה אותו כדי ליזכותו בעוד בדל של מצווה, כי אנו לא מבינים את ערכה של מצוה.

הרב מפוניבז' זצ"ל ביאר ע"פ דברי רש"י כאן שכתב: "מיתה שחמדת לה, שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר, וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו, אמר לו משה, אהרן אחי, עלה למיטה - ועלה, פשוט ידיך - ופשט, פשוט רגליך - ופשט, עצום עיניך - ועצם, קמוץ פיך - וקמץ, והלך לו. אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו". ואף כאן על כל צעד וצעד הקב"ה ציווה אותו בנפרד, וביאור הדברים, הרי האדם בהיותו בעולם הזה - חייב לחיות על פי ה', ולשמור את חוקיו וכל מצוותיו. אולם כאשר מת - נעשה חפשי מן המצוות, ואולם במיתה אהרן מצינו שאף המיתה היתה על פי ה', קיים את ציווי המיתה אחד לאחד, שנצטוו לעלות למיטה וקיים ועלה, נצטוו לפשוט ידיו ורגליו ופשט וכו'. לזאת נתאווה משה רבינו, שאף מיתתו תהיה על פי ה', ואכן זכה לכך, כדכתיב 'ומות בהר', דאף על מיתתו נצטווה, וכדסיים הכתוב ואמר 'וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה'". וזה מה שחמד משה.

"וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחוזתה" (ל"ב - מ"ט)

שואל ה"משך חכמה", בפרשת פנחס (כ"ז - כ"ח) נאמר למשה רבנו "עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל", מדוע לא נאמר שם לאחוזתה כמו אצלנו? מתרץ ה"משך חכמה", ענין הראיה יבואר על פי דברי הגמ' בבבא קמא [ק:], אמר ליה לאברהם, קום התהלך וכו' כדי שתהא נוחה ליכבש לפני בניו, וכשם ש"הליכתו" של אברהם היא הכינה את כיבוש ארץ ישראל על ידי בניו, כך "ראיתו" של משה רבנו פעלה שתהא ארץ ישראל נוחה להיכבש על ידי בניו. ההבדל בין אברהם אבינו למשה רבינו הוא מכח מעלתם, שאברהם אבינו בהליכתו ממקום למקום, פרסם אמונת השי"ת והיה קורא לבריות בשם הקב"ה, לכן היה בכח הליכתו לכבוש העמים ולעשותם כקמח טחון, כדי שייקל על בני ישראל לכובשם. לעומתו, משה רבנו פרסם את האמונה בהשי"ת בכח ההתגלות של הקב"ה להמון העם, וגם שהענין היה חופף עליהם ארבעים שנה, ובכח ראייה זו הושרשה האמונה בכלל ישראל, לכן היה בכח ראייתו של משה לגרום שתהא ארץ

בחדש תשרי, כשכבר היה השבוע של פרשת האזינו. עמד והספידו הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ואמר, כי בעירו היה אדם צעיר שחלה קשות והגיע עד שערי מוות. על יד מיטתו עמדו עולליו הרכים, וכאשר קרבה שעת יציאת נשמתו פרצו הילדים בבכי תמרורים קורע לב. נכמרו רחמיהם של כל הסובבים ומיהרו לעורר את כל בני העיר לעמוד ולהתחנן בעד הנפש. ואכן נזעקו הכל והעתירו רחמים, ותעל תפילתם השמימה ויפדוהו מרדת שחת, ובדרך נס שבה נפשו אליו וחזר וחי [והיו קוראים אותו 'דער אנגעשריגענער' כל ימיו, על שם הזעקה]. כמו כן כאן גבי משה רבינו, היה בדעתם של ישראל להתאסף ולזעוק בתפילה להעביר את רוע

והביא הגאון רבי חיים שמואל קויפמאן זצ"ל ששמע מהגאון רבי משה אהרן שטרן זצ"ל המשגיח ד'שיבת קמניץ' ירושלים, שהיה נוכח בהלווית הגאון רבי זיידל סמטיצקי זצ"ל, ועמד ליד הגרי"ז מבריסק זצ"ל, ובשעה שהספידו הגר"ח שמואלביץ זצ"ל אמר בתוך דבריו רעיון זה, ונענה הגרי"ז ואמר שאין ראייה מכאן ליסוד הדברים, ויש לפרש דברי רש"י כפשוטם, שהרי הקב"ה אמר למשה 'ומת בהר אשר אתה עולה שמה', כלומר שהתנאי למיתתו היה 'בהר אשר אתה עולה שמה', ואם כן היו בני ישראל יכולים למונעו מלעלות ההרה וכך למנוע את מיתתו.

משהגיעו הדברים לאזניו של הגאון רבי חיים שמואלביץ, הגיב ואמר, כך נכון ללמוד 'קדשים' אבל לא 'חומש' ...

(עי' הפרדס לא, חוברת ב עמ' 35)

"עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו" (ל"ב - מ"ט)

בספר "פנים יפות" לבעל ההפלאה שואל, כל כך הרבה סימנים למקום אחד, הר העברים הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו, מדוע? ומתרץ בדרך רמז, מדוע נקרא המקום הר העברים, האותיות הקודמות לאותיות "הר" הן "קד", והאותיות שאחרי האותיות "הר" הן "וש", הרי, שמשני העברים של ה"הר" הן אותיות קודש, ולכן ההוספה "הר העברים הר נבו". וכן להלן "הר נבו ראש הפסגה", שאפילו שעל הר נבו עבדו עבודה זרה, בכל זאת היה על גביו הר נוסף, ואותו הר שהיה על הר נבו הוא "קדוש", כי לא נטמא בעבודה זרה.

וההוספה "אשר בארץ מואב", שארץ מואב היא מאותן עשר ארצות שהובטחו לאברהם אבינו, ולא ניתנה לישראל רק כשיבוא המשיח, נמצא שיש בה קצת מקדושת ארץ ישראל, וא"כ, לפי דברי חז"ל האומרים שיעקב אבינו ביקש להעלותו לארץ ישראל כדי שלא יצטער בצער גלגול מחילות, נמצא שלעתיד לבוא, מי שיהיה בגבול מואב בארץ ישראל ממש, לא יהיה צורך בגלגול מחילות.

ומה שנאמר "אשר על פני ירחו" בא ללמדנו מעלת המקום, כמו שהגמ' במסכת מגילה [ג:] אומרת, שכרך וכל הנראה אתו נידון ככרך, והגמ' מפרשת, כגון שישבה בהר. א"כ, הר העברים "אשר על פני ירחו", שהיו רואים ממנו את ירחו, נידון כיריחו והוא כארץ ישראל ממש, וזה שאמרה התורה "ומת בהר אשר אתה עלה שמה", ללמד שאין צריך לגלגול מחילות אלא "אתה עלה שמה".

ישראל נכבשת לפני בני ישראל. לכן כתוב [דברים ג' - כ"ה] "והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה", ללמדנו שכבר כבשה משה בראיית עיניו, יותר ממה שכבשה יהושע וישראל במלחמותיהם.

בכיבוש הארץ היו שני שלבים, "כיבוש ראשון - כיבוש עולי מצרים", שבו התקדשה ארץ ישראל לשעתה ולא התקדשה לעתיד לבוא, ו"כיבוש בבל" הוא הכיבוש השני בו התקדשה ארץ ישראל גם לעתיד לבוא. כנגד שני כיבושים אלו דיברה תורה. הכיבוש הראשון נרמז בפרשת פנחס, ובו ראייתו של משה פעלה "וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל", ואילו הכיבוש השני נרמז כאן, "אשר אני נותן לבני ישראל לאחוזתה", ללמדנו כי הכיבוש השני - כיבוש בבל, קידש את ארץ ישראל קדושת עולם כאחוזת שאין לה הפסק ואינה נמכרת לעולם.

"ומת בהר אשר אתה עלה שמה" (ל"ב - ג)

מיתה שחמדת לה. [רש"י]

מדוע כשנאמר למשה רבנו שלא יכנס לארץ, התפלל "אעברה נא ואראה את הארץ הטובה", ועכשיו לא ניסה אפילו להתפלל לבטל את הגזירה? והרי אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע את עצמו מן הרחמים? והתירין הוא, כששמע מהקב"ה "ומת בהר אשר אתה עלה שמה", ראה בזה מצוות עשה, וקיבלה באהבה ולא רצה לדחותה לאחר זמן. רבי שאל משה זילברמן זצ"ל אב"ד יערושוב בספרו "פרדס שאול", שאל שאלה נוספת מדוע הקב"ה היה צריך להגיד למשה להגיד לו שזו המיתה שחמד?

ותירין עפ"י מה דמוזבא בילקוט [פרשת ואתחנן] 'רב לך - הרבה יש לך, אילו נכנסת לארץ ישראל היו בני אדם קוברים אותך, עכשיו מלאכי השרת קוברים אותך, מלמד שמיתת משה מפי הקב"ה, ע"כ. ומעתה שזה שרמז לו השי"ת כאן - "עלה על הר וגו' ומת בהר וגו' כאשר מת אהרן וגו'", היינו כיון שחמדת למיתת נשיקה, לזאת אין אתה זוכה רק אם תמות כאן ולא אם תכנס לארץ ישראל כנ"ל. ולפי"ז יש לבאר ג"כ מדוע לא ביקש להיכנס לארץ ישראל, כיון שהבין שבארץ לא תהיה לו המיתה שחשק בה.

"ומת בהר אשר אתה עלה שמה" (ל"ב - ג)

שואל רבי חיים קניבסקי, כאן כתוב "ומת בהר", ובפרשת "וזאת הברכה" [ל"ד - ו] כתוב "ומת שם משה עבד ה' בארץ מואב וכו' ויקבור אותו בגי", ולכאורה אם מת בהר, איך נקבר בגי, והרי אף אחד לא טיפל בקבורתו, שהרי כתוב שאיש לא ידע את מקום קבורתו? ומתרץ, מכאן ראינו נפלאה לגמ' במסכת סוטה, שמושה רבנו מת בנחלת ראובן ונקבר בנחלת גד, "מלמד שהיה מוטל בכנפי שכינה והביאו לקבורה", הקב"ה בכבודו ובעצמו נטלו בהר ושם אותו בגי.

"ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמך כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו" (ל"ב - ג)

על הפסוק 'אני יוסף אחיכם' [בראשית מ"ה - י"ד] מבאר ה"אור החיים" הקדוש - אני יוסף ונשארתי 'אחיכם', ועדיין מתנהג עימכם במידת האחוזה - כאילו לא אירע דבר המכירה. גם סמך לומר 'אחיכם' אשר מכתרתם - לומר שאפילו בזמן המכירה לא כהתה עין האחוזה ממני.

על פי דברי ה"אור החיים" האלו, ביאר רבי שלמה קלוגר זצ"ל, שלכן גם נאמר למשה רבינו אחת עשרה פעמים 'אהרן אחיך', ובדודאי לא היה זה כדי להזכיר למשה שאהרן הוא אחיו. אלא שהיה הקב"ה משתעשע עם מידותיו הנקיות של אהרן הכהן, שנשאר באחוזה עם משה אחיו גם אחרי שניטלה ממנו הנבואה שהיתה בראשונה אצלו, וניתנה למשה אחיו. הניסיון של אהרן 'וראך ושמת בלבך' [שמות ד' - י"ד], נמשך כל ימי חייו, וכאן כותבת התורה שעד יום מותו נשאר אהרן בגדר "אחיך".

"ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמך כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו" (ל"ב - ג)
"כאשר מת אהרן אחיך" - באותה מיתה שראית וחמדת אותה וכו'. אמר משה "אשרי מי שמת במיתה זו" [רש"י].

שואל רבי מרדכי דוד מודאמבראווא, למה כפל ואמר שני לשונות "ומת בהר" "והאסף אל עמך", וכמו כן באהרן כפל בלשונו לאמר "כאשר מת אהרן אחיך" "והאסף אל עמיו". וביאר כי יש בזה דבר פלא, שבכל שנה ושנה ביום השבוע שבו חל ראש חודש אב שהוא יום מיתת אהרן הכהן, אותו יום בשבוע חל בשנה שלאחריו יום האושפיזין שלו, הוא יום חמישי דסוכות. על כן כתב רש"י שנתאוו משה וחמד לאותה מיתה, שסימן טוב הוא שיום ההילולא מקביל כנגד יום האושפיזין בזמן שמחתנו. והבטיח לו הקב"ה שגם יום מיתתו ז' אדר יחול לעולם באותו יום בשבוע שבו יחול אושפיזין שלו, דהיינו, ביום ד' דסוכות.

וזה שכתוב "ומת בהר" תמות היום הזה, "והאסף אל עמך", ואח"כ בחג האסיף (סוכות) תבא אל עמך ישראל באותו יום בתור אורח ביומא דאושפיזא שלך, "כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו", כשם שמיתת אהרן הוא גם כן ביום שבו חל היום שהוא בא אל עמיו בחג האסיף. [א.ה. רמז זה הוא רק לשיטות הסוברות שמשה ואהרן הם לפני אושפיזין של יוסף].

"על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל" (ל"ב - ג)

שואל ה"משך חכמה", מדוע התורה חוזרת פעמיים, "על אשר מעלתם בי" ו"על אשר לא קדשתם אותי"? ומתרץ ע"פ היסוד של הגר"א מוילנא, שמסביר את המשנה "לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון", מה הבדל בין דין לחשבון? ומסביר, דין נותנים על העבירות שעשית, וחשבון, שבאותו זמן שעשית עבירה, היית יכול לעשות מצווה. אומר הקב"ה, "אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל", המעילה הזאת היא דבר אחד, ועכשיו נעשה אתכם חשבון שבאותו הזמן לא קידשתם אותי בתוך בני ישראל.

"כי מנגד תראה את הארץ וש' מה לא תבוא" (ל"ב - ג)
הקב"ה מראה למשה את הארץ, והביאור בזה כותב רבי יהושע לייב דיסקין כי הקב"ה רצה שהארץ תהיה נוחה להיכבש בפני בני ישראל. כפי שאמרו בגמרא [חולין דף צ"א]. על יעקב אבינו שהקב"ה קיפל תחתיו את כל הארץ כדי שתהא נוחה להיכבש לבניו. וזאת מפני שמשה היה מסוגל להיות הכובש של הארץ לפני ישראל, ולכן קירבה לו השי"ת עד שיוכל לראותה כולה.